

**PANEVĖŽIO
KULTŪRINĖ
ERDVĖ
IR ŽMONĖS:
LIETUVOS PIRMOSIOS
NEPRIKLAUSOMYBĖS
TARPSNIS**

**MOKSLINĖ
KONFERENCIJA**

SKIRTA
PIRMOSIOS VALSTYBINĖS
VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS
PANEVĖŽYJE
ĮKŪRIMO
80-OSIOMS METINĖMS

**THE CULTURAL
SPACE
AND PEOPLE
OF PANEVĖŽYS:
THE PERIOD
OF THE FIRST
INDEPENDENCE
OF LITHUANIA**

SCIENTIFIC CONFERENCE

**Panevėžio kultūrinė
erdvė ir žmonės:
Lietuvos pirmosios
nepriklausomybės
tarpsnis**

Mokslinė
konferencija
2002

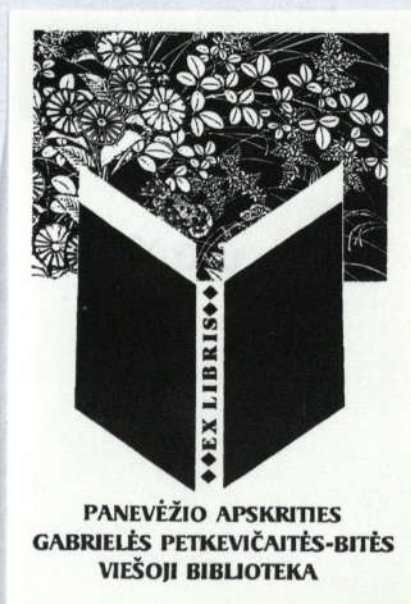

**The Cultural
Space and People
of Panevėžys:
the Period of the First
Independence
of Lithuania**

Scientific
conference
2002

Ši knyga išspausdinta 200 egzempliorių tiražu, iš kurių 27 yra numeruoti ir su dailininko Vytauto Osvaldo Virkau ekslibriso įklija

The print-run of this book is 200 copies including 27 numbered and with an inset of the Ex libris by artist Vytautas Osvaldas Virkau

Vytautas Osvaldas Virkau. Ex libris *Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka*. 2002. 78x53

PANEVĖŽIO APSKRITIES GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

**PANEVĖŽIO KULTŪRINĖ ERDVĖ
IR ŽMONĖS:
LIETUVOS PIRMOSIOS
NEPRIKLAUSOMYBĖS TARPSNIS**

Mokslinės konferencijos medžiaga
Panevėžys, 2002 04 04

B 03-5185.2

KNYGA IŠLEISTA PANEVŽIO APSKRITIES GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS
80-SIOMS ĮKŪRIMO METINĖMS PAŽYMĖTI

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS IR SPORTO
RĖMIMO FONDAS

Knygos leidimą rėmė
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS IR SPORTO RĖMIMO FONDAS

Panevėžio apskrities
G. Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka
1-03-5186

S

ISBN 9955-450-44-4

UDK 008(474.5)(091)(06)
Pa-182

© Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2002

Turinys

- 6 Pratarinė
- 8 *Leonas Kaziukonis*. Kultūrinio gyvenimo ypatumai tarpukario Panevėžyje.
- 20 *Stasė Mikeliūnienė*. Kalbininkas, poetas, pedagogas Leonas Kuodys amžininkų ir jo mokinių prisiminimuose.
- 32 *Ramutis Karmalavičius*. Keliolika pasiteiravimų J. Lindės-Dobilo ir jo romano *Blūdas* tema.
- 40 *Alma Ambraškaitė*. Antanas Biliūnas (1905-1970)
- 48 *Alfreda Petrulienė*. Konstantino Jasiukaičio gyvenimo ir kūrybos pėdsakai Panevėžyje.
- 57 *Ilona Mažilytė*. Asmenų knygų kolekcijos Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje.
- 79 *Vytautas Gocentas*. Pastabos konferencijos programos parašė: bibliotekinė kultūra įveikia provincialumą.

Pratarmė

Šiomet sukanka 80 metų nuo pirmosios valstybinės viešosios bibliotekos įkūrimo Panevėžyje. Jos teisėta įpėdine ir veiklos bei tradicijų tęsėja yra Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės – Bitės viešoji biblioteka.

Pažymėdama šią jubiliejinę datą bei kraštiečių rašytojo Julijono Lindės – Dobilo 130-ąsias ir pedagogo, spaudos darbuotojo, poeto Leono Kuodžio 100-ąsias gimimo metines, Biblioteka 2002 m. balandžio 4 d. surengė mokslinę konferenciją *Panevėžio kultūrinė erdvė ir žmonės: Lietuvos pirmosios nepriklausomybės tarpsnis*. Konferencijoje pranešėjai apžvelgė kultūrinio gyvenimo ypatumus tarpukario Panevėžyje (Leonas Kaziukonis), atskleidė Juozo Keliuočio redaguoto žurnalo *Naujoji Romuva* reikšmę to meto Lietuvos kultūriniam gyvenimui (dr. Arvydas Juozaitis), nagrinėjo kalbininko, pedagogo, poeto Leono Kuodžio gyvenimą ir veiklą (Stasė Mikeliūnienė), kunigo, mąstytojo Julijono Lindės – Dobilo iššūkius lietuvių kultūrai (dr. Ramutis Karmalavičius), apžvelgė rašytojo Antano Biliūno gyvenimo kelią (Alma Ambraškaitė), supažindino su rašytojo Konstantino Jasiukaičio medžiagiškuoju palikimu, sukaupu Panevėžio kraštotyros muziejuje (Alfreda Petrulienė), pristatė iškilių Panevėžio krašto žmonių asmenines knygų kolekcijas, saugomas G. Petkevičaitės – Bitės viešojoje bibliotekoje (Ilona Mažylytė).

Šiame leidinyje publikuojami šeši konferencijoje skaitytų pranešimų pagrindu parengti straipsniai bei bibliotekininko Vytauto Gocento mintys ir apmąstymai konferencijai pasibaigus.

Tikimės, jog šis leidinys bus įdomus ir naudingas visiems besidomintiems Lietuvos kultūros istorija.

Sudarytojas

Foreword

Eighty years have passed since the foundation of the first State Public Library in Panevėžys. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County is the legatee and successor of its activities and traditions.

On 4th April, 2002, to mark this jubilee and also the 130th anniversary of writer Julijonas Lindė-Dobilas, birth and the centenary of teacher, linguist, poet Leonas Kuodys, birth the Library held a scientific conference *The Cultural Space and People of Panevėžys: the Period of the First Independence of Lithuania*. At the conference the speakers reviewed the peculiarities of Panevėžys cultural life in the interwar period (Leonas Kaziukonis), disclosed the significance of the magazine *Naujoji Romuva* edited by Juozas Keliuotis to the cultural life of Lithuania of that time (dr. Arvydas Juozaitis), studied the life of linguist, teacher, poet Leonas Kuodys (Stasė Mikeliūnienė) and Julijonas Lindė-Dobilas's challenges to the Lithuanian culture (dr. Ramutis Karmalavičius), acquainted with writer Konstantinas Jasiukaitis's material legacy in the Museum of Regional Exploration (Alfreda Petrulienė), presented personal book collections of prominent people from Panevėžys region preserved at Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library (Ilona Mažilytė).

This publication presents six articles prepared on the basis of the reports that were read at the conference and also librarian Vytautas Gocentas's thoughts and considerations after the conference.

We hope that this book will be interesting and useful to everyone interested in the history of Lithuanian culture.

The Compiler

Kultūrinio gyvenimo ypatumai tarpukario Panevėžyje

Leonas Kaziukonis
Panevėžio apskrities archyvas

Pirmiausia norėtusi pasakyti keletą pastabų apie Panevėžio kultūros istorijos tyrinėjimus.

Gaila, kad tiek tarpukario, tiek kitų laikotarpių Panevėžio kultūrinis gyvenimas iki šiol nėra gerai ištirtas ir apibūdintas. Pavyzdžiui, kaimynai anykštėnai, turintys kultūros žurnalą *Anykščiai* ir išleidę knygas *Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose* (1992) bei *Anykščiai XX amžiuje* (2000), mus yra gerokai aplenkę ir pažengę toli į priekį. Netgi rokiškėnai turi dar 1994 metais išleistą vertingą Petro Blaževičiaus knygėlę *Kai kurie Rokiškio krašto kultūros istorijos bruožai*.

Tačiau negalima pasakyti, kad panevėžiečiai snaudė ar dabar snaudžia. Jie dar atgimstančioje Lietuvoje vieni pirmųjų pradėjo leisti regioninės kultūros žurnalą. Tai buvo *Senvagė*, kuri ėjo 1990–1992 metais. Žurnalą leido žurnalistė Liuda Jonušienė, padedant būreliui tal-kininkų: Elenai Mezginaitei, Broniui Ribokui ir kitiems. Oficialus žurnalo leidėjas buvo Panevėžio miesto kultūros skyrius. Šiame žurnale buvo rašoma apie to meto Panevėžio kultūrinio gyvenimo problemas, būdavo pateikiamas pluoštelis literatų kūrybos. Jame nemažai dėmesio buvo skiriama ir Panevėžio kultūros istorijai. Šis žurnalas savo straipsniais, mintimis ir idėjomis žadino skaitytojų ūpą kultūros darbams, teikė jiems dvasinės energijos, savo vertės pajautimą t. y. visa tai, ką savo tikslu ir uždaviniais įvardijo jo leidėjai pirmajame *Senvagės* žurnalo numeryje. Manau, jog šie uždaviniai buvo vykdomi su kaupu. Liūdna tik, kad išleidus 5 numerius, žurnalas daugiau jau nepasirodė. Vietoj paaiškinimo "kodėl" noriu pacituoti šio žurnalo rengėjų žodžius, atspausdintus pirmojo numerio vedamajame:

"Kultūroje brendo Lietuvos atgimimas, dabar mūsų – atgimstančių atsikūrusios Lietuvos valstybės piliečių pareiga – ginti kultūrą. Ginti pirmiausia nuo mūsų pačių – dar svyruojančių, abejingų, pasimetusių,

pavergtų politikos ir netrukus būtinai ateisiančio sotaus gyvenimo vaizdinių."¹

Kokie įžvalgūs žodžiai. O jie buvo pasakyti prieš 12 metų, dar tik užgimstant Lietuvos nepriklausomybei. Ir tai rašė Panevėžio kultūros žurnalas *Senvagė*. Jo neturime jau 10 metų. Per tą laiką spėjome įžengti į XXI amžių. Pasižiūrėkime, ar turime ką nors džiuginančio šiandien. Iškart be didelių abejonių noriu atsakyti: taip, turime.

Džiugina tai, kad kasmet rengiamos konferencijos, skirtos Panevėžio kultūros istorijai, išleidžiama jų medžiaga. Ir tai daro didelės bibliotekininkės. Taip pat paminėtini ir jų darbai Panevėžio bibliografijos bei bibliotekos istorijos baruose. Tiesa, nemažai šių darbų yra tik rankraštinės knygos ar diplominiai darbai.

Panevėžio kultūrinis gyvenimas bus apžvelgtas dabar rengiamoje Panevėžio istorijoje. Ją planuojama išleisti kitais metais. Tačiau plačių kultūrinio gyvenimo aprašymų kažin ar joje rasime. Todėl Panevėžio apskrities viešosios bibliotekos kasmet organizuojamų konferencijų reikšmė yra ir toliau bus didelė. O tai teikia vilties, nes Panevėžio kultūros istorijos dirvonai yra po truputį purenami. Juo labiau, kad dar turime tradicinėmis tapusias Kraštotyros muziejaus, Lietuvos istorijos draugijos Panevėžio skyriaus, miesto savivaldybės bibliotekos, kitų institucijų rengiamas konferencijas. Reikšminga buvo 1993 m. rugsėjo 16 d. Panevėžio V.Žemkalnio gimnazijoje vykusio humanitarų konferencija, skirta Panevėžio miesto 490 - osioms metinėms. Joje buvo nagrinėti Panevėžio kultūros, švietimo klausimai. Yra išleista ir konferencijos medžiaga.²

Šio mano pranešimo tikslas pateikti ne Panevėžio kultūrinio gyvenimo tarpukaryje panoramą, bet pamėginti apžvelgti svarbesnius kultūrinio gyvenimo ypatumus, kurie ir formavo to meto Panevėžio kultūrinę erdvę. Jeigu paimtume gausų visokiausių permainų ir įvykių XX amžių, tai ta erdvė skirtingais jo laikotarpiais buvo vis kita, nes ją lėmė tuo metu egzistavę socialiniai ekonominiai ir politiniai santykiai.

Po nepriklausomybės paskelbimo ir kovų už Lietuvos laisvę išgyventas didelis dvasinis pakilimas. Visus būrė noras kurti ir stiprinti savo

¹ *Senvagė*. 1990. Nr.1. P.3.

² *Toj šaly, kur krito gilės*. Sud. E. Urbonas. Panevėžys, 1995.

valstybę. To meto nuotaikas gerai atspindi G.Petkevičaitės - Bitės žodžiai, pasakyti 1920 m. vasario 14 d. Panevėžio gimnazijoje minint tautos nepriklausomybės šventę. Šios Bitės kalbos rankraštis saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne. Jis nėra niekur skelbtas. Tąsyk ji savo mokiniams kalbėjo:

"Neseniai, prieš 40 metų beveik kiekvienas didžiau prasytrynės lietuvis gėdijos savo gimtosios kalbos, lietuviškos pavardės, gėdijosi savo tėvų trobelės šiaudinio stogo.[...] Tačiau karžygių ir sunkiausiai priespaudos laikais netrūkome... Daukantas, Valančius, greta jų Ivinskis, du broliu Juškevičiu, Baranauskas, d-ras Basanavičius, d-ras Šliūpas ir nemaža kitų - tai tie pirmieji kertiniai šulai, kuriais besiremiami mes, lietuviai, ėmėme iš naujo statyti savo tautos sugriuvusį ir sutręsusį rūmą.

Aš pati, vilkdama to rūmo pamatams pirmas savo darbavimosi plyteles, nė nesitikėjau susilaukti tokių laikų, kada mes, lietuviai viešai ir iškilingai, kaip savo šalies tikrieji šeiminkai, galėsime džiaugtis savo šalies laisve, kada galėsime savarankiškai spręsti savo žmonių likimą.

Gyvendama šiais laikais, ne sykį trinu sau akis, klausdama savęs: bene sapnuoju? Sava mokykla! Sava valdžia!"³

Tokios nuotaikos buvo visur juntamos, deja, tik nepriklausomybės pradžioje. Tarpukaryje, kaip ir dabar, būta ir nusivylimo, ir nepasitenkinimo. Tai gerai matyti ir iš vėlesnės Bitės publicistikos, Juozo Keiluočio leistos *Naujosios Romuvos*. Išsaugoti lietuvių dorą, žmogiškumą, toleranciją buvo didelis rūpestis ir pirmuoju Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu.

Tuo metu kultūrinis gyvenimas valdžios įstaigų nebuvo administruojamas. Todėl jo raidą lėmė pati visuomenė, vietos iniciatyva.

Panevėžyje jau 1919 m. rugpjūčio 31 d. susirinkę inteligentai atkūrė iki karo veikusių dramos, muzikos ir dainos draugiją "Aidas". Į jos valdybą buvo išrinkti mums gerai žinomi to meto kultūrininkai: rašytojas Konstantinas Jasiukaitis, gydytojai Pranas Mažylis, Vladas Kuzma, mokytojas Matas Grigonis, miesto valdybos narys Vladas Kličmanas. Ši draugija subūrė visus kultūrai neabejingus Panevėžio lietuvių intelligen-

³ Dėl tautos nepriklausomybės šventės (G.Petkevičaitės – Bitės kalbos, pasakytos 1920 m. vasario 14 d. Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniams, juodraštis). - Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Rankraščių skyrius. F. 190 – 36. L.1-2.

tus. Ji mieste organizavo vaidinimus, koncertus, paskaitas. Prie draugijos netgi veikė atskira vaidintojų kuopa "Šikšnosparnis", vadovaujama Mykolo Karkos.⁴

Kiek vėliau Panevėžyje įsikūrė ir kitos švietėjiškos kultūros draugijos. Tai 1921 - 1927 metais veikęs muzikos ir dramos ratelis "Kanklės", aktorių ratelis "Viltis", 1921 metais įkurta darbininkų dramos ir muzikos draugija "Šviesa". Pastarosios pirmininku buvo gydytojas Andrius Domaševičius. Įžvelgus šios draugijos veikloje priešvalstybinę komunistinę propagandą, 1925 m. vasario 27 d. ji buvo uždaryta.

Panevėžio šviesuomenės rūpesčiu 1924 m. sausio 27 d. buvo įkurta Gimtajam kraštui tirti draugija, kuri jau po metų Kranto gatvėje esančiame seniausiam Panevėžio pastate atidarė muziejų. Aktyviausiais draugijos nariais buvo mokytojai Jurgis Elisonas, Petras Bliumas, Petras Būtėnas, notaras Jurgis Moigis, apskrities viršininkas Vladas Rozmanas, Stasys Banelis, Algis Kasparavičius ir kiti.

Tuo laikotarpiu Panevėžyje, kaip ir visoje Lietuvoje, veikė daug kitų organizacijų ir draugijų, kurios savo pagrindiniu tikslu laikė švietimo ir kultūros kėlimą. Aktyviausi buvo šauliai ir pavasarininkai. 1925 metais Panevėžyje buvo įkurtas liaudies universitetas.

Formuojantis Panevėžio kultūrinio gyvenimo tradicijoms, svarbią vietą užėmė mokyklos, kurių Panevėžyje buvo iš tikrųjų daug: berniukų ir mergaičių gimnazijos, mokytojų seminarija, berniukų ir mergaičių amatų mokyklos, miškų technikumų mokykla. O kur dar pradinės, tautinių bendrijų mokyklos. Visos jos buvo ne tik mokymo, bet ir kultūrinio bei visuomeninio gyvenimo židiniai. Mokyklose buvo rengiami vaidinimai, koncertai. Jose telkėsi gražūs mokytojų - kultūros šviesuomenės - būrys, daręs didelę įtaką visai miesto visuomenei. Tai buvo išsilavinę, aukštos dvasinės kultūros žmonės. Todėl ir pačios mokyklos išugdė gražų inteligentijos branduolį. Manau, apie to meto Panevėžį mes galėtume kalbėti kaip apie Aukštaitijos švietimo centrą.

Žemaičiai, skaičiuodami kokios mokyklos buvo Telšiuose tarpukario metais, nurodo ir 2 aukštąsias: kunigų seminariją ir ješibotą. Panevėžyje kunigų seminarijos nebuvo spėta įkurti, o ješibotas jau veikė nuo

⁴ Gudas K. *Panevėžys kovų už Lietuvos nepriklausomybę laikotarpiu. 1918 - 1920 m.* Panevėžys, 1997. P.103-104.

1922 metų. Tai rabinų ir žemesnių žydų dvasininkų seminarija. Ši mokykla, vadinama Panevėžio ješibotu, dabar veikia Izraelyje. Taigi, prieš karą aukštąją mokyklą turėjome ir mes.

1926 metais įkūrus Panevėžio vyskupiją, jos vyskupu buvo paskirtas Kazimieras Paltarokas, iškili ir įtakinga asmenybė. Prieš tai jis buvo Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninkas, Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto profesorius. Panevėžiui tapus vyskupijos centru bei žinant K. Paltaroko atliktus darbus bei įtaką žmonėms, galima kalbėti apie vyskupijos poveikį Panevėžio ir jo krašto kultūrai. Ir čia negalima nepasidžiaugti, jog šiems tyrinėjimams turime puikią Panevėžio bibliotekininės Reginos Mazurienės parengtą ir 1998 metais išleistą knygą *Vyskupas Kazimieras Paltarokas*, kurią sudaro išsami vyskupo darbų bibliografija, amžininkų atsiminimai. Be to, vyskupijos įtaką kultūriniam gyvenimui yra aptaręs monsinjoras Jonas Juodelis 1993 metais Panevėžio V.Žemkalnio gimnazijoje vykusioje konferencijoje, skirtoje Panevėžio miesto 490-sioms metinėms. O aš čia norėčiau paminėti tik svarbesnius vyskupijos gyvenimo įvykius bei faktus.

Panevėžyje prie Švč. Trejybės bažnyčios buvo įkurti vyskupo ir vyskupijos kurijos namai, įrengtas gražus ir didelis sodas. Pastatyta katedra. Šalia jos buvo pradėta statyti kunigų seminarija.

1928 m. birželio 16-17 dienomis Panevėžyje buvo surengtas Lietuvos jaunimo eucharistinis kongresas. Kartu vyko ir Lietuvos pavasarininkų kongresas. Šių iškilmių metu šalia Švč. Trejybės bažnyčios buvo pašventintas pavasarininkų pastatytas Lietuvos nepriklausomybės 10-mečio kryžius.⁵ Sovietmečiu bažnyčią uždarius, kryžius buvo nugriautas. Nors Atgimimo metais jį buvo siūlyta atstatyti, tačiau tai nebuvo padaryta.

1933 metais Panevėžyje vyko Lietuvos Eucharistinis kongresas, kuriame dalyvavo keliolika tūkstančių tikinčiųjų.

Panevėžyje veikė daug katalikiškų organizacijų, kurių veiklą koordinavo Panevėžio regiono Katalikų Veikimo Centras. K. Paltaroko rūpesčiu Sodų gatvėje katalikiškoms organizacijos buvo įrengtos patalpos su sale, posėdžių kambariais, raštine, biblioteka. Čia veikė vysk. M. Valančiaus universitetas. Katalikų Veikimo Centras kas mėnesį aktua-

⁵ Panevėžio didžiosios iškilmės // *Panevėžio balsas*. 1928 08 28. P.1.

liais klausimais išleisdavo brošiūreles, kurios buvo platinamos ne tik Panevėžio, bet ir kitų vyskupijų bažnyčiose.⁶

Be to, šis centras turėjo savo spaustuvę "Banga", kuri buvo Respublikos gatvėje ir jai vadovavo kun. Augustinas Liepinis. Katalikų Veikimo Centrai nuo 1928 m. priklausė ir Panevėžyje leidžiamas *Panevėžio balsas*. 1935 metais vietoj jo buvo pradėtas leisti *Panevėžio garsas*.

Katedra, kitos bažnyčios turėjo gerus chorus. Jose vykdavo religinės muzikos koncertai. Žodžiu, katalikybės, bažnyčios įtaka to meto žmogaus gyvenime buvo didelė. Vaiko dvasios tuo metu niekas nelaužė, nes jis tą patį girdėjo bažnyčioje, šeimoje ir mokykloje.⁷

Tarpukario metais šviečiant ir informuojant visuomenę, žadinant jos istorinę savimone, puoselėjant krašto kultūrinės tradicijas, svarbus vaidmuo atiteko spaudai ir jos sklaidai. Panevėžio apskrities viešojoji biblioteka prieš 2 metus šiai temai paskyrė net visą konferenciją. Todėl plačiau apie Panevėžio spaustuves, leidybą, knygynus nekalbėsiu. Paminėti norėčiau tik tai, kad bene svarbiausiu spausdinto žodžio šaltiniu buvo viešojoji biblioteka, kaip Centralinio valstybinio knygyno skyrius, įkurta 1921, o atidaryta skaitytojams 1922 metais. Tai buvo vienintelė valstybinė kultūros institucija Panevėžyje. Ne ką daugiau valstybės išlaikomų kultūros institucijų Panevėžyje turime ir dabar. Tik dvi: Gabrielės Petkevičaitės – Bitės viešąją biblioteką ir Juozo Miltinio dramos teatrą. Kitos kultūros įstaigos yra išlaikomos miesto savivaldybės. Todėl daug kas priklausė bei priklauso nuo jos požiūrio į kultūrą. Tarpukaryje miesto savivaldybė kultūros įstaigų neturėjo, visos jos buvo visuomeninės organizacijos. Tačiau joms savivaldybė skirdavo dotacijas. Sovietmetyje miesto valdžia nepanoro turėti jai siūlomų Vilniaus konservatorijos fakultetų, ir jie nukeliavo į Klaipėdą. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, išsigandome menonitų ir Panevėžyje norėtą įkurti laisvųjų menų kolegiją vėl priglaudė Klaipėda.

Pavartęs archyvinis dokumentus, netrunki susidaryti nuomonę, kad Panevėžio valstybinėje bibliotekoje dirbo ir, beje, dabar dirba puikūs darbuotojai. Štai 1923 m. kovo 26 d. Švietimo ministerijos įsakymu

⁶ *Panevėžys*. Red. J. Masilionis. Chicago, 1963. P.377-378.

⁷ Lūšių epochos šviesa ir skausmas (Liudos Jonušienės pokalbis su mokytojais Elena Gabulaite ir Motiejumi Lukšiu) // *Senvagė*. 1990. Nr. 1. P.7.

buvo patikrinti Centralinio valstybės knygyno Ukmergės, Marijampolės ir Panevėžio skyriai. Patikrinimo medžiagą pavyko rasti Lietuvos centriniame valstybės archyve. Manau, jog tai pirmosios išsamesnės žinios apie 1922 metais Panevėžyje atidarytos valstybinės bibliotekos veiklą. Šio dokumento kopiją bibliotekai, švenčiančiai 80 metų jubiliejų, ir dovanoju. Tik norėčiau visiems paskaityti, kas jame rašoma:

"Panevėžio Centr. Valstybės Knygynas įsteigtas 1921 m. gruodžio 1 d. Jis užima 3 gana didelius kambarius: viename patalpintos knygos, o dviejuose - skaitykla. Kaip knygynas taip ir skaitykla pakankamai aprūpinti baldais: knygyne įtaisytos lentynos, yra rašomas stalas ir telefonas, skaitykloje - 4 stalai, 24 kėdės ir 12 taburečių; viskas labai geram stovyje. Visur įvesta elektros šviesa.

Knygynas turi 1783 knygas, jos visos aptaisytos; be aptaisų randasi tik keletas žurnalų. Knygos nupirktos iš Ministerijos ir vietos Savivaldybių lėšų; yra 50 tomų padovanotų; be to, knygyne randasi laikinai paskolinta enciklopedija (pačios knygyno vedėjos savastis). Skaitykla naudojasi visais Lietuvoje išleidžiamais laikraščiais. Gaunami neapmokamai net iš Berlyno ir Amerikos keli laikraščiai."⁸

Toliau patikrinimo pažymoje nurodoma, kad knygyną šelpia miesto ir apskrities savivaldybės. Knygynas atidarytas kasdien nuo 10 iki 2 ir nuo 3 iki 7 val. vakaro. Juo naudojasi visų Panevėžio mokyklų mokiniai, amatininkai, kareiviai, darbininkai ir namų šeimininkės. Skaitytojų labai daug. Todėl reikėtų skirti daugiau lėšų naujų knygų įsigijimui.

Pabaigoje pažymima: "Knygyno raštinės dalis pavyzdiningoj tvarkoj: visos knygos suregistruotos ir sukatalogizuotos, kasos knyga taisyklingai vedama, gaunamųjų ir siunčiamųjų raštų knyga ir bylos pilnoj tvarkoj. Knygyno vedėja Jodinskaitė myli savo darbą ir pilnai jam atsidavusi. Kur tik pažiūrėsi, visur matyti pavyzdinga tvarka. Drąsiai galiu tvirtinti, kad Panevėžio Knygynas gali būti pavyzdžiu mūsų visiems kitiems knygynams. Knygyno vedėja p. Jodinskaitė užsipelnyjo pagyrimo. Patarčiau kitų knygynų mažiau prityrusius vedėjus pasiūsti nors kelioms

⁸ [Pažyma] Švietimo ministerijos Bendrųjų reikalų departamentui. – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F.391. Ap. 4. B.1296. L.183 (antra pusė); 184.

dienoms į Panevėžį pasimokyti tvarkos." Pasirašė: "Vyr. ypatingiems reikalams valdininkas. Kaunas, 1923 m. balandžio 12 d."⁹

Manau, apie biblioteką daugiau nieko nereikia kalbėti, nes tuo viskas yra pasakyta. Taigi, dovanoju šio dokumento kopiją ir linkiu: stiprybės semkitės iš praeities.

Panevėžio kultūrinio gyvenimo ypatumų galima rasti ir daugiau. Juk tarpukario Panevėžyje gyveno daug kitataučių. Pavyzdžiui, žydai sudarė apie 35 procentus visų gyventojų. Jie turėjo savo mokyklas, savo organizacijas ir buvo gana veiklūs. Tą patį galima pasakyti apie lenkus. Nors jų buvo mažiau, bet jie taip pat buvo aktyvūs. Turėjo garsią savo kultūros švietimo organizaciją "Oswiata" bei jos išlaikomą gimnaziją. Be to, Panevėžys buvo Lietuvos karaimų draugijos centras.

Profesorė Vanda Zaborskaitė, kalbėdama apie tarpukario Panevėžio kultūrinį gyvenimą, išskiria sodietišką jo pradą, kuris lėmė to meto Panevėžio charakterį.¹⁰ Į miestą kėlėsi gyventi kaimiečiai, o ir pati pramonė buvo susijusi su žemės ūkiu.

Ypatumų būtų galima išskirti ir daugiau, tačiau plačiau norėčiau pakalbėti tik apie vieną, kurį pavadinau žodžiu *nesusikalbėjimas*. Manau, kad šiam ypatumui apibūdinti labiausiai tinka kartais per radiją girdimi vienos dainos žodžiai: "Blogas oras. Neskrenda lėktuvai. Tarpusavyje vėl mušasi lietuviai". Matyt, nesusikalbėjimas būdingas daugeliui lietuvių, nes jo būta ir Šiauliuose. Pelikšas Bugailiškis rašė, kad, kai jis dar 1909 metais atvyko darbuotis į Šiaulius, susidūrė su "lietuviškųjų draugijų rykšte - vaidais, ambicijų karu. Ypač didelė buvo vaidybininkų kova dėl pirmavimo".¹¹ Beje, Bugailiškis yra kilęs nuo Kupiškio, iš Juodžiūnų. Jis buvo reto kruopštumo ir darbštumo žmogus, daug pasidarbavęs Šiaulių ir visos Lietuvos kultūrai. Tai, kad jis, kilęs iš Panevėžio krašto, Panevėžyje neapsigyveno, kaip tai padarė iš tų pačių vietų kilęs Jurgis Elisonas, mums, panevėžiečiams reikia tik gailėtis.

Panevėžio teatrinė ir muzikinė veikla buvo saviveiklinė. Tačiau panevėžiečiai, beje, pirmieji iš provincijos miestų, buvo sumanę įsteigti valstybės teatro filialą Panevėžyje. Jam buvo paskirti S. Montvilo teatro

⁹ Ten pat.

¹⁰ Zaborskaitė V. Keletas Panevėžio humanitarinės kultūros puslapių // *Toj šalį, kur krito gėlės*. P.6.

¹¹ Pšibilskis V. B. *Iš Lietuvos XXa. kultūros istorijos*. V., 1997. P.22.

rūmai. Tačiau kol panevėžiečiai dėl tų rūmų ginčijosi, valstybės teatro aktoriai atsisakė važiuoti į Panevėžį. Ginčai tęsėsi dar kelis metus, kol rūmai buvo atiduoti Šaulių sąjungai, kuri čia įsirengė savo kultūros židinį.¹² Tarpukaryje į Panevėžį gastrolėms atvykstantys valstybės bei kiti teatrai, būtent šiam šaulių teatre ir vaidindavo, nes jis tam ir buvo labiausiai pritaikytas.

Šiauliečiai, valstybės teatro filialu pradėję rūpintis vėliau, jį įkūrė 1931 metais. Šio teatro, profesionalaus kultūros židinio atsiradimas Šiauliuose, ši miestą iš kitų provincijos miestų išskyrė dar labiau. Kaip žinome, Šiaulių teatre vaidino ir Juozas Miltinis, kuris vėliau iš jo pasitraukė. Taigi išvada: jeigu Panevėžyje valstybinis teatras būtų įkurtas 3 dešimtmetyje, tai jo J. Miltinis nebūtų važiavęs kurti 1940 metais. Tačiau tokių dalykų "kas būtų, jeigu nebūtų buvę" istorikai nenagrinėja. Taigi, dėl minėto nesusikalbėjimo viskas išėjo į gerą.

Būta ir kitų nesusikalbėjimų. Kaip žinome, dar nuo 1906 metų Panevėžyje veikė dramos, muzikos ir dainos draugija "Aidas". Jos veikla buvo aktyvi. Draugija Vasario 16-osios gatvėje turėjo savo namus su sale. Su šia draugija susijusi ir viešosios bibliotekos pradžia, nes jos vedėja Elžbieta Jodinskaitė, dalyvavusi "Aido" draugijos veikloje, biblioteką įkūrė ir jai patalpas nuomojo šios draugijos namuose. Vėliau įvykiai klostėsi taip: Kaune veikusiai "Dainos" draugijai pasiūlius Panevėžyje įkurti skyrių, panevėžietiškos "Aido" draugijos muzikinėje ir teatrinėje veikloje aktyviai dalyvavę M. Karka ir dar keletas jos narių išėjo į "Dainos" draugiją. Po kurio laiko į "Dainą" perėjo ir daugiau "Aido" draugijos narių. Nieko kito neliko tik "Aidą" uždaryti. Visas šios draugijos turtas atiteko "Dainai". Taigi, "Aido" draugija, sutelkusi pirmuosius Panevėžio šviesuolius, daug davusi lietuvių tautiniam sąjūdžiui bei miesto kultūriniam gyvenimui, nustojo gyvavusi 1932 metais. O pasak Mato Grigonio „ar negražiau būtų buvę, kad 1935 metais "Aidas" būtų kėlęs 30 metų sukaktį. Juk kitur ir draugijų amžiumi didžiuojamasi, ir draugijos nelikviduojamos be reikalo. Kam brangi Panevėžio lietuvybė, to šir-

¹² Kaziukonis L. Kauno valstybiniam dramos teatrui 1924 m. atsisakius Panevėžyje įkurti savo filialą, teatro pastatas buvo atiduotas šauliams // *Panevėžio rytas*. 1994 03 11. P. 5.

džiai "Aido" draugijos vardas brangus. Teesie jis brangus ir visiems panevėžiečiams."¹³

Kito nesusikalbėjimo, apie kurį dar noriu papasakoti, pasekmės buvo liūdniausios.

Panevėžiečiai vieni pirmųjų Lietuvoje dar 1924 metais sumanė pastatyti nepriklausomybės paminklą. Sudarė komisiją, pradėjo rinkti aukas. Skulptorius Juozas Zikaras sukūrė "Laisvės" paminklo Panevėžyje projektą. Gipsinis projekto modelis buvo eksponuojamas Kraštotyros muziejuje. Netgi buvo parinkta šiam paminklui vieta. Tai Respublikos ir P. Puzino gatvių sankryža ties medžių alėja. Tačiau atsirado žmonių iš Kraštotyros muziejaus bei Gimtajam kraštui tirti draugijos, norinčių Panevėžyje matyti ne "Laisvės" paminklą, bet paminklinius Lietuvos nepriklausomybės muziejaus rūmus. Kol dėl to buvo diskutuojama, rinkliava paminklui sulėtėjo, o vėliau visai sustojo. Tuo pasinaudojo kraštotyrininkai ir perėmė paminklui statyti pinigus. Kadangi paminkliniams muziejaus rūmams reikėjo žymiai daugiau lėšų ir laiko, jo statybai buvo pasirušta tik 1940 metais. A. Jakšto prospekte buvo nupirktas sklypas bei parengtas Lietuvos nepriklausomybės paminklinių muziejaus rūmų projektas, kurį sukūrė J. Kova - Kovalskis. Kaip turėjo atrodyti šis pastatas, žinių nerasta. Tačiau norisi tikėti, kad jis turėjo būti įspūdingas.

1940 metais Sovietų Sąjungai užėmus Lietuvą, šio sumanymo, be abejo, buvo atsisakyta ir jis buvo užmirštas, visuomenės surinkti pinigai panaudoti nežinia kokiems tikslams.¹⁴

Atgimstant Lietuvai, daugelyje miestų ir miestelių buvo atstatyti sovietinės okupacijos metais nugriauti Nepriklausomybės paminklai. Panevėžys bene vienintelis miestas, kuriame toks paminklas pastatytas nebuvo, nors skulptorius J. Zikaras jį ir sukūrė. Šį panevėžietiškos "Laisvės" paminklo modelį dabar, kaip ir anksčiau, galima pamatyti Kraštotyros muziejuje.

Tokio nesusikalbėjimo pavyzdžių, kai dėl nesveikų ambicijų, pavydo nebuvo įgyvendinti ištis gerai sumanymai, galima rasti ir dabar. Bet tai jau kito pranešimo tema.

Panevėžio apskrities
G. Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka
1-03-5186

¹³ Grigonis M. Panevėžio aidas // *Mūsų kraštas*. 1934 04 15. P.15.

¹⁴ Kaziukonis L. Nepastatytoji Juozo Zikaro „Laisvė“ // *Senvagė*. 1990. Nr.3. P. 13-14.

Savo pranešimą norėčiau užbaigti XX a. 1-osios pusės Panevėžio kultūrininko ir rašytojo Juozo Čerkeso žodžiais. 1905 m. *Vilniaus žiniose* jis rašė apie lietuviško knygyno reikalingumą Panevėžyje, pastebėdamas, kad jau metai, kai atgauta lietuviška spauda, bet ją lengviau buvę gauti, kai ji buvo užginta, nes tada atnešdavo į namus. Straipsnio gale J. Čerkesas nurodė: „Reikėtų susiprasti panevėžiečiams, kad negalima yra troškinti trokštančius lietuvius, kurie seniai laukė ir laukia kultūros gėralo. Duokite lengvai prieiti prie šviesos šaltinio, už ką bus jums garbė prieš visus lietuvius“.¹⁵

Būtent tokiu šviesos šaltiniu, prie kurio lengva prieiti visiems, ir tapo prieš 80 metų Panevėžyje atidaryta viešoji biblioteka. Todėl, mielos bibliotekininkės ir bibliotekininkai, už tą šviesos šaltinį garbė Jums prieš visus lietuvius.

¹⁵ Čerkesas J. Visi lietuviai gerai žino // *Vilniaus žinios*. 1905 07 23. P.3.

Peculiarities of Cultural Life in Panevėžys in the Interwar Period

*Leonas Kaziukonis,
Archives of Panevėžys County*

Summary

*The cultural life of Panevėžys in the interwar period is not sufficiently explored and summarized. Much attention to the history of culture was devoted in the cultural magazine *Senvagė* (The Old Riverbed) which was published in Panevėžys in 1990–1992. At present, questions of the history of culture are investigated at the scientific conferences held by Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County and by other institutions.*

In the interwar period, a lot of different organizations and societies were active in Panevėžys as well as in all Lithuania. Their main purpose was to advance education and culture. The church and the school had a great influence on the cultural and social life of Panevėžys of that time. The press and the public library, opened in Panevėžys in 1922, greatly contributed to the education and information of the public, arousing historical self-awareness.

Seeking precedence, sometimes the cultural societies didn't come to an understanding with each other. For this and other reasons, there was not erected in Panevėžys the "Liberty" monument created by sculptor Juozas Zikaras to commemorate the battles for independence.

Kalbininkas, poetas, pedagogas Leonas Kuodys amžininkų ir jo mokinių prisiminimuose

Stasė Mikeliūnienė,
Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės -
Bitės viešoji biblioteka

Derlinga Ramygalos žemė. Ji išaugino nemažai garsių menininkų, mokslininkų, filologų. Iš Ėriškių kilęs Kazimiero Būgos darbų tęsėjas akademikas Juozas Balčikonis ir jo mokinyš žodynininkas Antanas Lyberis, ramygalietis, puikus lietuvių kalbos žinovas, taip pat Juozo Balčikonio mokinyš Leonas Kuodys. Jo 100-ąsias gimimo metines minėjome 2002 m. kovo 29 d. Kalbininko, pedagogo, poeto Leono Kuodžio pavardė tarybinėse enciklopedijose nebuvo minima, nors visą gyvenimą jis skyrė lietuvių kalbos mokslui. Leonas Kuodys dirbo ir bendravo su žymiais prieškario Lietuvos kalbininkais. Todėl nenuostabu, kad pastaruoju metu apie jį ir jo darbus nemažai rašyta spaudoje, publikuoti amžininkų atsiminimai. Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius Vincentas Drotvinas paskatino Lietuvių kalbos ir literatūros specialybės diplomantę Dainą Bikinaitę 1992 m. parašyti diplominį darbą *Leonas Kuodys – lietuvių kalbininkas ir pedagogas*. Ji surinko įvairių išsisklaidžiusių medžiagą, prisiminimus, sudarė kalbininko darbų bibliografiją ir gana išsamiai aptarė bei išanalizavo kalbininko ir pedagogo Leono Kuodžio veiklą.

Kalbininkas

Leonas Kuodys anksti pamėgo gimtąją kalbą. Besimokant Panevėžio realinėje gimnazijoje, šalia buvo mokytojai - tautinės kultūros žadintojai: Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Matas Grigonis, Juozas Zikaras, Juozas Balčikonis, Jonas Yčas, Jurgis Elisonas. Didelės įtakos renkantis profesiją turėjo garsioji moksleivių organizacija „Meno kuopa“, kurios

įkūrėjai buvo tuometiniai moksleiviai Pranas Skardžius, Leonas Kuodys, Juozas Petrulis.¹

1922 m. baigęs gimnaziją, L. Kuodys nedvejodamas įstojo į Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą ir susiejo tolimesnį gyvenimą su sunkia lietuvių kalbos tyrinėtojo ir pedagogo tarnyste. „Universitete mane žavėjo Jonas Jablonskis, Kazys Būga, Vincas Krėvė – Mickevičius, Mykolas Biržiška, Balys Sruoga, Juozas Tumas-Vaižgantas, Vosylius Sezemanas, Jonas Vabalas – Gudaitis...” – rašė Leonas Kuodys autobiografijoje.² Ypač būsimąjį kalbininką patraukė prof. Jonas Jablonskis, tapęs Leonui Kuodžiui universiteto simboliu. Kalbos mokslo ir vertimo pagrindus studentas L. Kuodys buvo gavęs iš Juozo Balčikonio dar besimokydamas Panevėžio gimnazijoje. Universitete būrelis gabių studentų, tarp jų ir L. Kuodys, spietėsi apie prof. J. Jablonskį, mokėsi iš jo kalbos subtilybių ir vertimo meno. Profesorius vieneriems metams Leoną Kuodį buvo pasirinkęs savo sekretoriumi. „Jono Jablonskio diktuojamas, rašiau žemėsnišioms klasėms skirtą *Lietuvių kalbos vadovėlį*, o jį spausdinant, drauge tikrinome korektūrą”³. Po Antano Vireliūno mirties, Leonas Kuodys 1925-1927 metais buvo paskirtas redaguoti Kalbos draugijos leidžiamą žurnalo *Lietuvos mokykla* priedą *Mūsų kalba*. Būdamas šalia lietuvių kalbos tėvo, sugėrė visas kalbos žinias, netgi pats išdrįso žurnale pateikti savo samprotavimų kalbos klausimais, taisė grožinių kūrinių bei periodinių leidinių kalbos klaidas.

Pradėjęs mokytojauti, tęsė redaktoriaus darbą. 1928 metais suredagavo Motiejaus Valančiaus *Vaikų knygelę*, paskelbė plačią studiją apie M. Valančiaus raštų kalbą. Be to, L. Kuodys redagavo Mykolo Biržiškos *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos* (1931), taisė Adolfo Šapokos redaguotos *Lietuvos istorijos* (1936) kalbą. Apie tai A. Šapoka rašė: „Švietimo ministerija jokių būdu neprirenka žmogaus, kurio taisymu pasitikėtų. Dabar diena iš dienos laukiama Kaunan atkeliamo p. Leono

¹ Panevėžio krašto pedagogai. Panevėžys, 1997. P. 49.

² Kuodys L. *Mano autobiografija*. 1974 m. – Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės – Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 58 - 10. P. 2. (Toliau – PAVB RS).

³ Ten pat. P.3.

Kuodžio ir turbūt jis tą kalbą taisys".⁴ O išleidus *Lietuvos istoriją*, dėkojo „p. Kuodžiui, atidžiai taisiusiam vadovėlio kalbą".⁵

L.Kuodys nemažai pasidarbavo ir redaguodamas periodinės spaudos leidinius. Prieš atkeliamas į Kauną, jis redagavo 1930 m. Panevėžyje pradėtą leisti tautininkų savaitraštį *Mūsų kraštas*, jame spausdino ir savo lyrinius eilėraščius, feljtonus, satyras, korespondencijas. Mokytojaudamas Kaune, L.Kuodys 1937-1940 m. redagavo moksleivių mėnesinį žurnalą *Mokslo dienos*. Pirmuosius kūrybinius žingsnius šiame žurnale žengė Eugenijus Matuzevičius, Paulius Drevinis, Jonas Juškaitis, Henrikas Nagys, Eduardas Mieželaitis, Vladas Šlaitas, Kazys Bradūnas ir kiti moksleiviai, vėliau tapę žinomais mūsų poetais.⁶

Leonas Kuodys nemažai prisidėjo ir prie akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* rengimo. „Daug tūkstančių liaudyje surinktų žodžių bei posakių esu įteikęs akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* redakcijai, ir jos redaktorius Juozas Balčikonis mane paskyrė prie tų žodyno talkininkų, kurie daugiausia surinko žodynui medžiagos," – rašė autobiografijoje Leonas Kuodys.⁷ Kalbininko archyve yra išlikusių nemažai jo užrašytų žodžių. Žodynui jis yra nusiuntęs apie 10000 žodžių, daugiau kaip 2000 - iš gyvosios kalbos (Anykščių, Joniškėlio, Lygumų, Linkuvos, Molainių, Molėtų, Panevėžio, Pasvalio, Ramygalos, Troškūnų apylinkių) ir iš senųjų lietuvių raštų, tautosakos. Nemažai užrašytų žodžių dar yra ir kalbininko archyve

Buvęs L. Kuodžio mokinys kunigas Antanas Valantinas atsiminimuose rašė: „Pats rinko žodžius didžiajam *Lietuvių kalbos žodynui* ir mus, mokinius ragino rinkti. Jo paragintas ėmiau talkininkauti. Parinkau retesnių žodžių iš savo šeduviškių tarmės ir per lietuvių kalbos pamokas perduodavau".⁸

Leonas Kuodys bendradarbiavo su *Lietuvių kalbos ir literatūros* (dabar *Lietuvių literatūros ir tautosakos*) instituto darbuotojais Jonu Kruopu, Antane Kučinskaite, Juozu Pikčilingiu, vertėju Edvardu Vis-

⁴ Jakštas A. A.Šapokos rūpesčiai rengiant savąją istoriją // *Tėviškės žiburiai*. 1962. Nr. 10. P.3.

⁵ *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. Kaunas, 1936. P. VI.

⁶ Gaigalaitė A. *Mūsų karo meto mokytojai*. V., 2000. P.273.

⁷ Kuodys L. *Mano autobiografija*. 1974 m. P.5.

⁸ Valantinas A. *Prisiminimai apie mokytoją Leoną Kuodį*. Vadaktai, 1977. (Rankraštis). – PAVB RS. F. 58-21.

kanta. Jie laiškuose, rašytuose Leonui Kuodžiui, dėkoja už patarimus, bendradarbiavimą ruošiant *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną* (1945). L. Kuodys pateikė Kaziui Pakalkai vertingų pastabų dėl Konstantino Sirvydo žodyno pirmojo leidimo ir Bronei Vosylytei – dėl *Lietuvių kalbos žodyno* 5-ojo tomo.

Leonas Kuodys rūpinosi ir didelį dėmesį skyrė lietuvių kalbos kultūrai. Dr. Antanė Kučinskaitė, 1941-1944 metais su L. Kuodžiu dirbusi Linkuvos gimnazijoje, pabrėžė jo erudiciją ir reiklumą kalbos kultūros klausimais. Linkuvoje L. Kuodys sudarė vardų žodynėlį (pilni lietuviški vardai, jų trumpiniai ir maloninės formos). Antaninai Kučinskaitei prigijo L. Kuodžio pasiūlytas Antanės vardas. „Pedagogų tarybos posėdžiuose mėgdavo sėdėti su atversta užrašų knygute. Pasižymėdavo išgirstas mokytojų kalbos klaidas. Posėdžio pabaigoje stambesnes iškelavo, nenutylėdamas ir kaltininkų pavardžių. Taip pat taisydavo ir kanceliarinę (reikalų raštų) kalbą. Mėgdavo peržiūrėti gaunamus raštus, taisydamas jų kalbą. Ypač negailestingai braukydavo leksines ir sintaksines svetimybes” – prisimena Antanė Kučinskaitė.⁹ Iki pat savo mirties L. Kuodys susirašinėjo su šia kalbininke, diskutavo su ja įvairiausiais kalbos klausimais. L. Kuodžio archyve yra 53 Antanės Kučinskaitės laišakai, rašyti 1965-1973 metais.

Leoną Kuodį domino naujų grožinių kūrinių kalba. Yra taisęs ne vieno literatūros kūrinio kalbą: Rimanto Budrio romaną *Liepsnelė-saulės spindulys* (1969), Romualdo Lankausko *Šiaurės vitražai* (1970), Juozo Baltušio *Su kuo valgyta druska* (1970). Ne vienas periodinių leidinių redaktorius rašė jam padėkos laiškus už pastebėtas klaidas ir pareikštas pastabas. Kalbininkas Juozas Pikčilingis kai kuriuos L. Kuodžio straipsnius siūlė spausdinti *Kalbotyros, Literatūros ir kalbos* leidiniuose. *Sveikatos apsaugos* žurnalo redakcija kai kurias kalbininko pastabas manė perduoti *Medicininų terminų žodynui*. Eugenijus Matuzevičius pageidavo profesionalių kalbinių patarimų *Literatūros ir meno* savaitraščiui. *Tarybinio mokytojo* kultūros skyriaus vedėjas V. Mockevičius dėkojo L. Kuodžiui už bendradarbiavimą laikraščio skiltyje „Kalbos kerTELė”. *Tiesos* redakcija prašė straipsnių kalbos kultūros klausimais. Anta-

⁹ Kučinskaitė A. *Filologas Leonas Kuodys*. V., 1992. (Rankraštis). - PAVB RS. F. 58-17. P.1-2.

nas Balašaitis laiškuose Leonui Kuodžiui dėkojo už bendradarbiavimą *Mūsų kalboje* ir straipsnius, siunčiamus į *Kalbos kultūros* leidinį.

Pastabi kalbininko akis nuolat sekė *Panevėžio tiesos*, *Tėvynės* dienraščių kalbą. Jis pateikdavo jų redakcijoms ištisų numerių apžvalgas ir kritines pastabas, rašė straipsnelius kalbos skyrelyje. Man pačiai teko ne kartą išklausti buvusio mokytojo kritines pastabas apie mano korespondencijas *Panevėžio tiesoje*.

P o e t a s

Leonas Kuodys buvo jautrios prigimties, savo širdies išgyvenimus, nuotaikas ir pastebėjimus išsakydavo eilėraščiais. Eilėraštis *Išvežta mergystė*, prasidedantis žodžiais: „Dejuoja balandis palangėj“, paplito kaip liaudies daina. Tik 1976 metais mokytoja Elena Gabulaitė paskelbė eilėraščio-dainos autorių – Leoną Kuodį. „Prieš karą buvau paruošęs išleisti savo poezijos rinkinėlį, - deja sutrukdė karas. O šiandien man neįmanoma įsiterpti į „pateptųjų“ rikiuotę. Tuo būdu ne vienai mūzai dabar lemta jaustis gyvai palaidotai...“ - apgailestavo Leonas Kuodys 1974 metais rašytoje autobiografijoje.¹⁰

Prieškario Lietuvos spaudoje jo eilėraščiai pasirodė 1920 metais. Daugiausia jų spausdino *Tėvynės sarge*, *Ateityje*, *Pavasaryje*, *Jaunojoje Lietuvoje*, *Mūsų krašte*, *Vaire*, *Mokslo dienose*. Literatūrologas Jonas Petronis surinko spausdintus periodiniuose leidiniuose bei išlikusius rankraščiuose poeto eilėraščius ir sudarė poezijos rinkinį *Pro žydinčius langus*, kuris L.Kuodžio globėjos Kotrynos Dičkienės rūpesčiu ir lėšomis pasirodė 1994 metais, praėjus beveik 20 metų po poeto mirties. Rinkinį sudaro lyriški, emocionalūs, atauti tautosakiniais elementais eilėraščiai, poema *Živilė* Adomo Mickevičiaus apsakymo *Živilė* siužetu bei vertimai. Įžanginiame žodyje sudarytojas Jonas Petronis pateikė išsamią L.Kuodžio kūrybos analizę ir vertinimą. Kritines pastabas apie poeto kūrybą yra pareiškusi literatūrologė Janina Žekaitė. Deja, ne visus eilėraščius sudarytojui pavyko surasti. Lyriška, daininga *Vasaros idilija* rasta *Naujosios Romuvos* žurnale (1937. Nr. 39. P.742) poezijos rinkiniui jau išėjus iš spaudos. Neskelbtų eilėraščių galėjo likti ir pas priva-

¹⁰ Kuodys L. *Mano autobiografija*. 1974 m. P. 11-12.

čius asmenis, nes poetas mėgdavo juos dedikuoti artimiesiems žmonėms, draugams. Šio rašinio autorė atsimena, kaip naujausią savo kūrybą L. Kuodys atnešdavo buvusiai Panevėžio viešosios bibliotekos direktorei Kotrynai Dičkienei. Jai yra dedikavęs ne vieną eilėraštį. Eilėraščius L. Kuodys rašė iki pat gyvenimo pabaigos, net ir sunkiai sirgdamas. Kūrinį pasirašinėdavo įvairiais slapyvardžiais: Donis, Ožkabalių Starklizdis, Neišmanėlis, Lionginas Trumpickas.

Atsiminimus apie poetą L. Kuodį yra surinkęs panevėžietis literatas Juozas Mėdžius ir paskelbęs juos *Panevėžio tiesoje* (1988 08 13).

P e d a g o g a s

Leonas Kuodys yra mokytojavęs Alytuje, Panevėžyje, Klaipėdoje, Kaune, Ukmergėje, Linkuvoje. Matas Grigonis 1925 m. gruodžio 24 dienos laiške J. Lindėi-Dobilui rašė: „Kad Kuodis atvyktų į Panevėžio gimnaziją mokytoju, aš labai ir labai norėčiau tokio papėdininko. Kuodis žmogus su galva. O ir figūra literatūros dėstytojui tinka. Juk Kuodis, dar mokiniu būdamas, buvo padaręs įtakos visai gimnazijai savuoju deklamavimu, sugebėjęs jis mokinius už nosies pavedžioti ir mokytoju būdamas“.¹¹

Galbūt daugiausia prisiminimų apie mokytoją Leoną Kuodį yra parašę buvę kolegos Motiejus Lukšys ir Elena Gabulaitė, docentė Teresė Bukauskienė, buvę mokiniai kun. Antanas Valantinas, pedagogikos mokslų daktarė Liuda Kadžytė - Kuzavinienė, kraštotyrininkė Irena Dambrauskaitė - Rudzinskienė, Tauras Montvilas, Stasė Mikeliūnienė, Romualdas Urvinis. Daug medžiagos apie L. Kuodį ne tik iš Linkuvos gimnazijos laikų yra surinkusi ir paskelbusi istorikė profesorė Aldona Gaigalaitė (*Mūsų karo meto mokytojai*, V., 2000).

Mokytoja Elena Gabulaitė ilgą laiką asmeniškai bendravo su L. Kuodžiu, o kai nebegalėjo susitikinėti - susirašinėjo laiškais. Abu priklause kraštotyros draugijos Panevėžio skyriaus kalbos sekcijai. E. Gabulaitė ragino L. Kuodį rašyti atsiminimus apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę, Julijoną Lindė-Dobilą, Joną Jablonskį, Juozą Balčikonį. Viena laiške, rašytame 1972 m. balandžio 24 d. L. Kuodys pasidžiaugė,

¹¹ Lindė – Dobila J. *Laiškai*. V., 1999. P.151-152.

kad baigė atsiminimus apie J.Lindę-Dobilą, ketina rašyti apie G. Petkevičaitę-Bitę, M. Grigonį ir kitus žymesnius panevėžiečius. Dalį jų spausdino *Panevėžio tiesoje*.

Docentė Teresė Bukauskienė savo atsiminimuose minėjo, kad L.Kuodys jai neparodė palankumo ir apie G. Petkevičaitę-Bitę prisiminimus jos rašomai disertacijai pasakojo gana nenoriai, sausiai, fragmentiškai, neatsakinėjo į jos pateiktus klausimus. Tačiau T. Bukauskienė pabrėžė: „[...] tai buvo neeilinis lituanistas, kuris išsiskyrė iš visų ne tik meile lietuvių kalbai, bet ir jos mokėjimu. Šitokią dėmesį kalbai mokykloje šiandien retai gali rasti.“¹²

1940-1941 metais L.Kuodys mokytojavo Ukmergės gimnazijoje. Buvusi jo mokinė dr. Liuda Kadžytė - Kuzavinienė atsiminimuose rašė: „Pedagoginis darbas jam, kalbininkui mokslininkui, buvo nelengva našta“.¹³ Ukmergės gimnazijoje mokytojui prilipusi „Žirafos“ pravardė, nors Ukmergėje L.Kuodys mokytojavo tik vienerius metus.

Profesorė Aldona Gaigalaitė apie Leono Kuodžio mokytojavimą 1941-1944 metais Linkuvoje rašo, jog jis mokiniams stengėsi pažadinti meilę literatūrai. Dažnai skaitydavo savo kūrybą, kviesdavosi į mokyklą rašytojus, organizavo literatūrinius vakarus. Atsiminimų autorei atrodė, kad tuo metu L.Kuodžiui artimesnė širdžiai buvo literatūra, o ne kalba. Labai nemėgęs auklėjamojo darbo, popierizmo. Buvo nukentėjęs dėl politikos.

Praūžus frontui, L.Kuodys grįžo į Panevėžį. Čia jam įsikurti padėjo Berniukų gimnazijos direktorius Jonas Janulionis, su kuriuo karo metais mokytojavo Linkuvoje. 1945-1949 metais L.Kuodys, dirbdamas abiejose miesto gimnazijose, literatūrai pirmenybės nebeskyrė. Daugelis mokinių net nežinojo mokytoją esant poetu. Tik literatų būrelio, kuriam jis vadovavo, narės daugiau žinojo apie mokytojo kūrybą.

Leonas Kuodys buvo ir mano mokytojas. Jau praėjo daugiau kaip 50 metų nuo tų moksleiviškų dienų, kai mes, paauglės, klausydavomės jo teatrališkai skaitomų K. Donelaičio *Metų* ištraukų. Mokytojui rūpėjo išmokyti pajusti ir suvokti kūrinio grožį, o jo analizei neskyrė didelės

¹² Bukauskienė T. *Atsiminimai apie Leoną Kuodį*. V., 1992. (Rankraštis) – PAVB RS. F. 58-15. P. 5.

¹³ Kadžytė – Kuzavinienė L. *Apie mokytoją Leoną Kuodį (žiupsnelis atsiminimų)*. V., 1990. (Rankraštis) – Ten pat. F. 58-16. P. 1.

reikšmės. Bijojome mes jo, nes pažymiais nelepino. Labai populiarius ir mokytojo mėgstamas pažymys buvo trejetas su dviem minusais. Rašiniai raudonuodavo nuo subraukymų. „Apdovanodavo“ ir dvejetais. Literatūros pamokos iš atminties išblėso, o lietuvių kalbos, kirčiavimo pamokos, nagrinėjami sakiniai dar ir šiandien nepamiršo. Dažnai nagrinėti pateikdavo patarles ar kitus sparnuotus posakius iš tautosakos: „Varnas varnui akies nekirs“, „Tu, žilviti, tūta, žilvitėli, tūta“, „Verkia duonelė tinginio valgoma“. Jo mokiniai įgijo tvirtus kalbos pagrindus, nes mokytojas didelį dėmesį skyrė lietuvių kalbai.

Tačiau artimų santykių tarp mokytojo ir mokinių nebuvo. Turėjo humoro gyslelę, pasišaipydavo iš mokinių. Kartais demonstruodavo neblogą dainininko balsą. Bet kai mokytojui uždainavus kažkokią liaudies dainą, pabandžiau jam pritarti, tuo jį labai supykdyčiau ir buvau išprašyta iš klasės.

Autobiografijoje L. Kuodys rašė: „[...] matyt, mano būta daugiau mokslininko, negu mokytojo.“¹⁴ Jis troško dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros institute, prašė prof. Juozo Balčikonio priimti bendradarbiu. Neaišku, ar pats pritrūko ryžto, ar lėmė kitų darbuotojų nenoras įsileisti nelengvo charakterio žmogų į kolektyvą, tačiau instituto bendradarbiu L. Kuodys taip ir netapo. Atrodo, jog visiems buvo geriau, kad jis atokiau gyveno ir neakivaizdžiai teikė profesionalią paramą. „Nesupratu, kodėl manęs neįsileidžia į *Lietuvių kalbos žodyną* dirbti. Sako, buto nėra, negausi. Aš gulėčiau pačiame institute ant šusnio popieriu... Neleidžia“, - skundėsi kartą mokytojas kolegei Elenai Gabulaitei.¹⁵

Ž m o g u s

„Spalvinga asmenybė mokytojas Leonas Kuodys. Pagal kalbines žinias tiktų profesūrai, ne mergaičių gimnazijai, bet pagal charakterį – vargiai kokiai mokyklai“ – rašė prisiminimuose E. Gabulaitė.¹⁶

L. Kuodys buvo aukšto ūgio, garbanotais plaukais, kuriuos kirpdavo visai trumpai, malonių, nevyriškų veido bruožų. Jaunystėje – dabitą, tvarkingą, išvaizdus, artistišką manierų. Kartais sentimentalus,

¹⁴ Kuodys L. *Mano autobiografija*. 1974 m. P. 13.

¹⁵ Urbonas E. *Panevėžio krašto kalbininkai*. Panevėžys, 2000. P. 72.

¹⁶ Ten pat. P. 71.

ypač supamas grožio, reiškė simpatijas jaunoms gražioms moterims, mokytojoms. Mokytojaudamas Linkuvoje buvo įsimylėjęs 16 metų už save jaunesnę mokytoją Rūtą Murkaitę. Karo pabaigoje pas Rūtos tėvus Šiauliuose įvyko sužieduotuvės. Bet pokario sumaištis išskyrė mylimuosius: Rūta pateko į Sibiro lagerius. L.Kuodys jai paskyrė ne vieną eilėrašį:

Tai gula žodžiai, kaip pradalgėliai !

O mylimoji, ar negirdi?

Tau dovanosiu eiliuotą gėlę -

Ją įdainuosiu tavo širdin.¹⁷

Kaip nurodo profesorė A. Gaigalaitė, „R. Murkaitės rankose liko tik didelis pluoštas laiškų ir eilėraščių, parašytų net po to, kai grįžo iš Sibiro lagerių“¹⁸. O L.Kuodžio archyvineame palikime išsaugoti 28 R. Murkaitės laiskai, rašyti jam 1942 - 1972 metais. R. Murkaitė, grįžusi iš tremties, tapo botanike, tyrinėjo miškų augaliją.

Gyvendamas Panevėžyje, L. Kuodys nebuvo abejingas Onutei ir Anelytei. O iš Kaune gyvenančios jaunystės draugės Janinos skrido laiskai su maloniniais kreipiniais „Berneli, dobilėli“, „Angelėli“, „Keistuoli“, „Aukseli“, „Levukėli“. Taigi, Leonas Kuodys mylėjo ir buvo mylimas, bet ryžtis santuokai vis delsė ir iki senatvės liko viengungis.

Pokario metais mokytojas jau nebuvo toks dabita: drabužiai ir rudasis portfelis apsitrynė, pasidarė nebemadingi. Žiemą ant batų iš seno įpročio nešiojo kaliošus. Toks apavas kartais tapdavo moksleivių „paštu“. Kadangi L. Kuodys mokytojavo Mergaičių ir Berniukų gimnazijose, tai už kaliošų užkisti moksleivių laiškučiai keliaudavo iš vienos mokyklos į kitą.

Klasėje mokytojas mėgdavo patogiai atsisėsti ir ištiesti ilgas kojas, kurios atsirasdavo po pirmuoju suolu šalia mokytojo staliuko. Pirmajame suole sėdėjau aš ir ant mokytojo batų padų kai ką kreida nupiešdavau. Prof. A.Gaigalaitė savo prisiminimuose pasakoja, kad Linkuvoje ant mokytojo batų padų moksleiviai užklijuodavo pašto ženkliukų.

¹⁷ Kuodys L. *Pro žydinčius langus*. V., 1994. P.76.

¹⁸ Gaigalaitė A. *Mūsų karo meto mokytojai*. P.284.

Buvęs Darbo jaunimo vidurinės mokyklos mokinys Tauras Montvilas prisiminė, kad mokytojas, kai mokykloje tekdavo dirbti iki vėlyvo vakaro, buvo labai atsargus ir net bailus. Gyvatvorėje slėpdavo lazda, kad einant iš mokyklos su ja būtų saugiau. Mokiniai tai žinojo ir iškėsdavo visokių eibių.

Su vienais kolegomis ir pažįstamais L.Kuodys buvo atviras, nuširdus, daug pasakodavo, su kitais – kandus, pašaipus, nepatikus. Kotryna Dičkienė, slaugiusi ir globojusi L.Kuodį paskutiniaisiais gyvenimo metais, apgailestavo, kad neturėjusi galimybės užrašyti noriai pasakotų jo prisiminimų apie gyvenime sutiktus garsius, įdomius žmones, įvykius, turiningą savo tarpukario metų gyvenimą.

Be meilės lietuvių kalbai, Leonas Kuodys turėjo dar keletą aistrų. Besimokydamas Realinėje gimnazijoje dalyvavo literatų veikloje, buvo geras deklamatorius, turėjo gražų balsą ir dainavo mokyklos chore. Kauno universitete kurį laiką lankė Boriso Dauguviečio ir Konstantino Glinskio vaidybos studiją. Labai traukė aktorystė. Dainavo universiteto chore. Bet dėl didelio užimtumo šio pomėgio teko atsisakyti.

Panevėžyje susidomėjo bitėmis. Jos L.Kuodžiui teikdavo nusiaraminimą ir paguodą. Gera išmanė bitučių gyvenimą, bičių produktų gydomąsias savybes. Gydėsi pats ir kitiems patardavo kaip gydytis medumi, pikiu, bičių duonele. Apie bičių veisles, jų priežiūrą, įvairiais bitininkystės klausimais gaudavo laiškų iš Esentukio, Kišiniovo, Charovo, Kislovodsko, Maskvos ir Daugpilio, Lietuvos bitininkų.

Panevėžyje gyveno nuosavame name, augino vaismedžius, gėles. Gaila, kad Ramygalos gatvėje apie 1968 m. ėmus statyti daugiabučius namus, teko medinį namą perkelti į naują sklypą Pelkių gatvėje. L. Kuodys dar bandė išsaugoti savo namą, protestavo, gyveno iki vėlyvo rudens palapinėje, taip gindamas savo teises. Tačiau vis dėlto buvo priverstas laikinai glaustis daugiabučiame name, kadangi pasiryžo savo namą perkelti į naują vietą. Statyboms ir amžius buvo nebe tas, ir sveikata pašlijusi. Pelkių gatvėje nebesuspėjo įrengti viso namo. Čia visai pasiligojo ir 1975 m. spalio 26 d. mirė.

Turbūt retas kitas žmogus yra tiek prirašęs autobiografijų, kaip Leonas Kuodys. Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštyne saugoma L.Kuodžio autobiografija, rašyta 1932 m. ir skirta leidžiamai *Lietuviškajai enciklopedijai*. 1941, 1972 ir 1974 metais rašytos auto-

biografijos yra Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos rankraštyne, 1950-siais – Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos archyve.

Nemaža dalis Leono Kuodžio rankraštinio palikimo, išsaugoto buvusios mūsų bibliotekos direktorės Kotrynos Dičkienės, 1997 metais perduota Panevėžio G.Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyriui. Rudasis portfelis, kuriame buvo sudėtas bibliotekai padovanotas L.Kuodžio archyvas, man vėl priminė mokyklos laikus, kai jame buvo nešiojami mūsų rašomieji darbai su ne itin maloniais pažymiais. Šių rankraščių rinkinį sudaro minėtos autobiografijos, amžininkų ir buvusių mokinių prisiminimai, kūrybos rankraščiai, Vilniaus pedagoginio universiteto studentės Dainos Bikinaitės diplominis darbas *Leonas Kuodys – lietuvių kalbininkas ir pedagogas*, keletas mokytojo laiškų ir 85 asmenų jam rašytas 491 laiškas, nuotraukos, žurnalisto, buvusio mokinio Roberto Krapo sukurtas Leono Kuodžio ekslibrisas.

Šiame pranešime buvo stengtasi apibūdinti kalbininką, poetą ir pedagogą Leoną Kuodį. Tai nepaprastai darbštus, visapusiškų interesų lietuviybės skelbėjas, lietuvių kalbos grynintojas ir švietėjas. Jo darbai dar laukia tyrinėtojų dėmesio.

*Linguist, Poet, Teacher Leonas Kuodys
in the Memories of his
Contemporaries and Pupils*

*Stasė Mikeliūnienė,
Gabrielė Petkevičaitė –Bitė
Public Library of Panevėžys
County*

Summary

Linguist, teacher, poet Leonas Kuodys (1902 – 1975) was one of those people whose name was not mentioned in Soviet encyclopedias, though he devoted his life to fostering and preserving of the Lithuanian language, to pedagogic and creative work.

The article presents L. Kuodys's scientific, pedagogic activities, legacy of his creative work, reminiscences of his former colleagues and pupils, also shows features of his versatile personality.

Keliolika pasiteiravimų J. Lindės – Dobilo ir jo romano *Blūdas* tema

Dr., doc. Ramutis Karmalavičius,
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Vis dėlto jeigu mes čia, Lietuvoje, turėtume patikimesnį savos literatūros raidos bei jos vertinimų vaizdą, jeigu juo būtų klausama drauge mėginant aiškintis, dėl ko tariamas lietuvių literatūrinės kūrybos savitumas dažnai yra jos neįdomumo ir net parapinės infantilybės priežastis, - J. Lindę-Dobilą minėtume ne todėl, kad jis buvo ilgokai pamirštas... Pagoniškųjų instinktų ir krikščioniškosios kultūros aspektas romane *Blūdas* nuskaidrina ne tik paties Dobilo dramatiškai išgyventą dangaus ir žemės būsenų refleksinę dvikovą, bet ir esmiškai įkolizina modernių Lietuvos idėjų plėtros kryptį. Mat Dievas it „žvaigždėtas idealų dangus“ ir „kultūros galybė“ su visa ambivalentiškąja individo kloties energija (kai norima „savo išminčia viską padaryti“), jau figūruoja Dobilo 1912 metais lietuvių literatūrai pasiūlytuose meninės galvosenos metmenyse. Proteguojamas būties stabilumo modelis, tačiau drauge nerimaujant, kad žmogus ims tenkintis vien tezinėmis „Viešpaties Dievo sutaismo“ funkcijomis, todėl greta jau apgyvendinama „tikrą chaosą“ savyje diagnozavusios širdies linija. Visa tai galėjo tapti neišsenkamais literatūrinės gelmės kontraversijų šaltiniais, jeigu „išrinktųjų ir prakeiktųjų“ konfliktas, *Blūde* užčiuoptas Lindės-Dobilo (o kritinėje refleksijoje inicijuotas J. A. Herbačiausko), vėliau nebūtų išpustytas pašlovinimuose sociologinių schemų, moralizavimo tendencijų ir sakrališkumo imitatorių opusams (nepelnytai ir neatsakingai pervestiems į tautinės klasikos rangą); XX amžiuje, regis, jau niekas ir nespėjo padėkoti *Blūdo* personažui Bajoriūnui, aną dichotominį principą paaukojusiam meilės visuotinumui labui, todėl, anot paties autoriaus, jis ir liko „kaip vadovų, taip minios nesupratęs“. Nesupratimas čia su pliuso ženklų.

Jeigu mes būtume palaikę Dobilo filosofinę esmės ieškojimo iniciatyvą, tai būtume neleidę ne tik tikėjimo tiesų periodiškai fanatizuoti,

bet ir išsigimti nė vienam savo atgimimui ar grubiai formalizuoti kurios nors meninio patyrimo intencijos. Tuomet ir Dobilo romane *Blūdas* paties autoriaus kiek pairovizuoti „neišsakomai išdrikti periodai“ neatrodytų nei nuobodūs, anei nepaskaitomi. Nes yra beveik priešingai. „[žiestų nervų“ ir „draskymosi į visas puses“ amplitudė romane *Blūdas* - XX amžiaus pradžios lietuvių literatūroje unikali bei reto malonumo lektūra su ketinimu įvaldyti ir idėjų chaoso labirintą, ir istorijos netvaros griūtį.

* * * * *

Jeigu mes nebūtume supainioję vertybių ir prioritetų (dažniausiai savo, o ne svetimų valia), o tos painiavos vaisių menkumas užsispyrusiai nebūtų afišuojamas kaip tautinio lietuvių identiteto grožybė, Dobilo 1928 metų samprotavimai apie Vakarų Europos kultūrą ir mus pačius joje būtų aktualizuoti net šiandien kelrodiškų ženklų lygmeniu; žinoma, paraleliai su filosofinės laikysenos daviniais, kuriais sekant ne tiktų prasmės ir pavojaus dėl izoliavimosi simptomai, ir tariamo keliaklupsčiavimo prieš globalizmo invaziją baubai. Bet iki tol būtų privalu atlikti parengiamuosius darbus, kad ir teorijoje, ir praktikoje galėtume partneriauti su Dobilu, sąžiningai maniusiu, jog „mūsų istorija - kantičkinė“ (vadinasi panaši į romane veikiantį, savo religiniu fanatizmu vieną negražiausių personažų, kunigą pavarde Kantička)... Deja, partneriškai debatuoti kol kas negalėtume, tebekliudo kantičkinė istorija, nelyginant išgalvota toteminė jėgainė, kuri nėra reali savo dramomis, skauduliais, iš apmaudžių klaidų bei dėsningų nesėkmių besimokanti kritinė (auto)analizė. Tokios neturime ir iki dabar nemėgstame, vengiame turėti. Todėl mums ypač pavojinga kantičkinė ir tautos, ir jos Rašto norma, kadangi už demagoginių jos tūrių noriai tebekimba ir masės, ir jų išrinktųjų kontingentai, kuriems kol kas taip pat nereikia nei išsamesnių, mentalinę nebrandą diagnozuojančių kultūrinės antropologijos verduktų, anei dobiliškai persmelktų religinės civilizacinės introspekcijos krūvių.

Jeigu mes būtume santūriau kliedėję apie etnopsichologines valstietiško lyrizmo šaknis, o dabar nesimestume į joms neva oponuojančias luominio bajorizmo dominantes, tai jau *Blūde* aptikę ne buitinį Bajoriūno santykį su būtimi, mokėtume džiaugtis „normalinio gyvenimo“ ir „viršprigimtinių jėgų“ sandūros tema, kadangi ji Dobilo romano dėka jau XX amžiaus pradžios lietuvių literatūrai nubrėžia intelektualinę „Viešpaties Dievo sutaisymo“ projekciją, bene pačią priimtiniausią net ir tokiui tautai, kuriai savo literatūrinėje kultūroje dar teks subalansuoti gero-kai išdrikusius trajektorinius krikščionybės ir pagonybės konceptų paribius.

Jeigu mes būtume atviriau kalbėję apie problemiškuosius lietuvių kultūros integralumo sandus europietiškos sąmonės įtakų kontekste, tai *Blūde* malonu būtų stebėti, kaip šventraštis pažadina lietuviškąją kaimiečio vaizduotę, inspiruoja jos energetinį prigimtios intensyvumą iki fiziškai juntamų vidaus įbrėžų. Vienam personažui pasidaro blogai, kitam „metasi kraujai į galvą“. Ir nors Dobilas ne savitiksliškai demonstruoja „žmogaus-žvėries“ problemą, bet jos neapeina, jau inicijuodamas saviemoniškos pažinties su *ego* paslaptimis maršrutą. Taip lietuviškieji smegenys buvo pratinami prie giluminių natūros ir kultūros paradoksų, žvėriškojo potencialo dieviškumo idealams ginti telkties; o gal net protegavo malonumo saldybę, kai kraujas fejeriškai liejamas už tikėjamų idealus, pasiekiant simultaniinio įsijautimo ekstazę (kur žmogžudys gali būti baudžiamas egzekucinio apiplovimo procedūromis, jo aurą išsiūbuojant iki revoliucinį transą liturgiškai išganančios atgimties...) Brėško intelektualinė aukos ir budelio, laisvės ir kameros vienio dimensija, lietuvių literatūrinę mintį modernizuojančio naratyvo psichologinė tiesa bei egzistenciškai kontempliuotas nušvintančių *ego* pakopų kelias. Deja, tokia sublimacinė-filosofinė *Blūdo* turinio magija lietuvių literatūriniame diskurse liko neišnaudotu marginalinės kilties atsitiktinumu (purkštaujant, jog mes ne kantičkiniai, ką čia tas kunigofobas išsigalvoja).

* * * * *

Jeigu mūsų vertybinėje tradicijoje būtų atviresnė pati žmogaus pajautų sistema, šiandien labiau akcentuotume ne tai, ką turime dirbtinai „stabiliaus“, bet ko stinga patyriminei lietuviškosios atminties formų laisvei. Tuomet *Blūdas* taptų pirmąja sąmoninių dvasios impulsų romuva, kurios komplikuotai palaipsnis „atidengimas“ kūrinys jau imponantiškai dera prie pranašingo dangaus ženklų išsidėstymo. Taip vidinis Bajoriūno sąmyšis atliepia „visuotiniam subruzdinimui“, o ir pačiam Bajoriūnui Dievo ir nevidono balsai jau girdimi kartu su paslaptimi sąmonės kontinento tvinksniai. Ar ne jie stumia viršaitį ir prie jauno kunigėlio, ir prie atsipeklinusio ceciliko idėjų, kad šias Bajoriūnas sugertų tiesiog su „motiniškai“ instinktyvia atverties ir rūpesčio trauka; ir tik šitokiu idėjos erosui palankiu būdu tikėjimo meilė taptų (iš tikro romane ir tampa) besikankinančio vyro sielos „vidurinė kova“; o ją ne tik V. Mykolaitis-Putinas, bet ir Žemaitė vos *Blūdai* pasirodžius, pastebėjo, gynė (beje, kaip ir Čiurlionio paveikslus nuo lietuviškojoje bendruomenėje parazituojančių tautinių ir ateistinių davatų).

Taigi istorinis procesas *Blūde* jau eina drauge su „antgamtinės spėkos įsikišimu“, nelyginant „Dievo pabaudos“ nuovoka, o realias sumišusio judėjimo prognozes lietuviškajam Dobilo personažui jau lemia iš gilumos pajusti gal kaip pirmą intelektualinės kultūros išsipildymo „aistrų našta“, katarsiškai užgriuvusią „valstiečių viršaičio“, tai yra minties darbo dar neatpažinusios raštijos subjekto pečius.

* * * * *

Tačiau individualizmo ir visuotinio dilema sprendžiama ne romantinio maišto ar ekspresyvos pasaulėjautos, o katalikybės integralumo plotmėje, kuri per tikinčio žmogaus sielą pirmąsyk lietuvių literatūroje pereina skausmingai it kokie „meilė ir teisybė“ melancholinančios autentikos subtitrai. „Bajoriūną reikia vesti į Hamletą“, -visai ne blūdydamas pastabose žymėjosi pats rašytojas.

Jeigu mes tikėjimo gyvybei palaikyti, suvokti bei žadinti pasitelktume būdus ir priemones, atliepiančius krikščioniškojo universumo esmę, tai *Blūdo* personažo tetulėno būtis rodytųsi ypač teologiškai patraukli. Šis Dobilo kaimietis šventraščio paragauna kaip uždraustos ir draudžiamos paslapties vaisiaus, už prisilietimą prie kurios jį bara ir kunigai, ir „beširdis likimas“, jiems atitardamas, baudžia. Todėl kaimietis ir ima abejoti, nežemdirbiškai mąstyti, kol jam tampa *negera*... Per Dievo kaip geismą disciplinuojančios kultūros ir jos prasmų atradimą, tarsi nusikaltimo ir savibausmės brastą įveikęs, žmogus nutolsta nuo Jo, artėdamas prie savęs, gal net depresuojančios beprotybės identiteto, it teisybe ir meile nuodėmingumą neutralizuojančio moto, arba literatūrai dėkingų melo ir nemeilės bedugniškumą renesansiškai išlaisvinančių plyšių... Kas galėtų tęsti šiuos dobiliškuosius sumanymus? Gal tik tas, kuris Dostojevskį skaitys taip įdėmiai, kaip jį skaitė Dobilas ir kiti Vakarų Europos intelektualai, neklausydami mūsų nei tuomet, nei vėliau, esą Dostojevskis rusas, tai jo galima ir neskaityti (kvailumo paradigma tik iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti nesusijusi su intelektinės substancijos tremtimi mažos tautos, šiuo atveju-lietuvių literatūroje).

Jeigu mes pagaliau susitaikytume su lietuviškosios sąmonės aristokratizmo stygiu, tai labai būtų suprantamas ir pateisinamas *Blūdo* personažo ir paties kūrinio vadinamasis mišrumas, nes jeigu kas buvo svarbu XX amžiaus pradžios Lietuvai, tai per blūdijimą, kaip istorinį to mišrumo raiškos planą, Dobilo noras į kultūros darbotvarę įtraukti „liuososios naujosios bajorijos“ sufermentavimo idėją. Mat būtent Dievo atpažinimas romane lietuviškojo žmogaus egotizmą kultūriškai įpliuralizuoja, o ne sumonoteistina pasaulėžiūrinės *aš* stereotipų dogmas. Todėl romane kalbama apie lietuviškosios inteligentijos kaip „jaunosios bajorijos“ ne luominį, o dvasinio tapatumo įvaizdį. Nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmečiu jos vadovų kalbose tai buvo įgavę orientacinę valstybinės strategijos kryptį. Bet, kaip žinome, realizuota netinkamomis priemonėmis, tad 1940-aisiais nutrūko, 1990-aisiais vėl atgijo. Tačiau jeigu,

Blūdo žodžiais, į kokį nors dangų bus varu varoma, darbai vėl nutrūks kaip dangaus ženklų ne atsitiktinis, o lemtingas, *Blūdo* kalba perspėtas, nors mūsų išgirsti nenorimas išsipildymas. Tik ar vėl suvoksime, kodėl? Ir kad *Blūdo* autorius buvo teisus?

Jeigu mums metafiziniai literatūrinės kūrybos impulsai būtų bent kiek prieinamesni už socialinius, buitinius ar tautinius moralinius (pastaruosius suprantant dominuojančio lietuviškosios sąmonės nekonstruktyvaus užsispyrimo požiūriu),-tai XX amžiaus pradžios romanas *Blūdas* mums būtų mielas visų pirma dėl to, kad ramybės netekusio Bajoriūno būsenų kronikinis (at)pasakojimas jau remiasi ir į personažo psichinės patirties, ir į viso kūrinio kompozicinės darnos ašį, kurioje išgraviruota biblinė išvada: *viskas yra, tik reikia suprasti*. Jaučiama „širdies religijos“ imperatyvą ontoestetiškai įprofesionalinusios rankos globa...

Tad argi ne romanas, net jeigu Vaižgantas *Blūdo* nelaikė romanu, nors pripažino „plačių plačiausią Bajoriūno religiomano psichologijos analizę“ jame. Jeigu ne romanas, tai į kokio žanro rėmus pretenduoja toji analizė apie naujo gyvenimo ir naujų sąmonės formų ieškojimą, kur Dobilas teosofas meno dalykuose lenkiasi renesansiniam antroposofui ?. Ar psichologiniais religinės patirties pėdsakais *Blūdas* netampa pirmąja lietuviškosios prozos „sąmonės drama“, kuri nepanaši į šarūniškąjį V. Krėvės maištą, nes šis kilo iš kultūra dar neapčiuoptų *ego* instinktų pertekliaus, o Dobilo žmogaus pasaulis jau bazuojasi skausminga katalikybės idėjas aptikusios natūros refleksija. Katalikybė čia kaip tam tikras dieviškojo *aš* racionalumo modelis, rungtyniaująs su sąmoniniais irracionalumo ir nežabotos *ego* laisvės tarpais, conceptualiai atsižvelgus į visas Vakarų žmogaus patyriminio identiteto hermeneutines praktikas. Koks tad kūrinys *Blūdas*, jeigu autoriui, kaip ir Dostojevskiui, jau rūpi protų paklydimo ir idėjų poveikio vidinis romaninis kontekstas, idant Lietuvos žmogus nenuklystų Raskolnikovo keliais (nors literatūrai, laiku nepatyrusiai *nusikaltimo ir bausmės* klystkelių, istoriškai tik blogiau). Iš

tikro ne kažkiek ir tenuklysta, nes transcendentinis blogis lietuviškoje dirvoje, taigi ir ją purenančioje literatūroje, beveik neprigyja, estetiškai nesuartėja su žemiausios rūšies tikrovėmis, revoliucinio ar tautinio širdies chaoso įspūdžiais... O Dobilui, tegu ir sunkiai realizavusiam estetinę religinę šio chaoso Visumą, pastaroji vis dėlto labai rūpėjo, nes jo *Blūdas*, drauge su K. Puidos *Žemės giesme*, - pirmieji kūriniai lietuvių literatūroje, kuriuose atsiranda tai, ką H. Hesė vadino „metafizikos vilionių“ ir „išlaisvinto juslingumo“ sinteze. Jos ilgu lietuvių literatūroje net ir po A. Vaičiulaičio *Valentino*s pasirodymo.

*Some Inquiries into the Subject
of J. Lindė-Dobilas's Personality
and his Novel "Blūdas"*

*Dr., doc. Ramutis Karmalavičius,
Literature and Folklore Institute
of Lithuania*

Summary

The article deals with the phenomenon of the writer Julijonas Lindė-Dobilas and his novel "Blūdas", stressing the pattern of "drama of consciousness" in the Lithuanian literature. In questioning intonation, there is discussed the subject of the place of this Lithuanian thinker in the development of artistic mentality of the first half of the XX th century, in the field of religious and cultural self-awareness, the influence of his legacy on the intellectual development of literary discourse on the whole. There is underlined topicality of Dobilas and his creation on the whole process of modernizing the Lithuanian literature, implementing controversies of "metaphysical temptations" and "released sensitivity" initiated by Hermann Hesse.

Antanas Biliūnas (1905-1970)

Alma Ambraškaitė,
Anykščių A. Baranausko ir A. Žukausko-
Vienualio memorialinis muziejus

Gyvenimo kelias

Antanas Biliūnas – rašytojo klasiko Jono Biliūno brolio Juozapo sūnus, gimė 1905 m. sausio 15 d. Andrioniškyje. Kai kuriuose šaltiniuose gimimo vieta nurodomas Niūronių kaimas. Abu tėvai – niūroniečiai.

Tėvas Juozapas Biliūnas 1899 m. lapkričio 20 d. vedė Marijoną Rudokaitę iš Niūronių. Rašytojas Jonas Biliūnas buvo liudininkas jų vestuvėse. Andrioniškyje tėvai turėjo savo ūkį. Čia prabėgo Untaniuko vaikystė, čia jis baigė pradžios mokyklą.

1919-1925 m. būsimaasis rašytojas mokėsi Ukmergės gimnazijoje. Ją baigęs, 1925 m. įstojo į Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos skyrių ir 9 semestrus jame studijavo lituanistiką. Studijuodamas kartu dirbo ir mokytoju Ukmergėje.

Literatūrinę veiklą A. Biliūnas pradėjo 1922 m. Pirmuosius kūrinįs paskelbė žurnale *Aušrinė*, pasirašydamas juos Aušros Varpelio slapyvardžiu. Vėliau savo kūrybą spausdino *Lietuvos žiniose*, žurnaluose *Kultūra*, *Trečias frontas*, almanache *Pašvaistės*, Amerikos lietuvių spaudoje.

1926-1938 m. A. Biliūnas dirbo Ukmergės žydų „Šviesos“ gimnazijoje lietuvių kalbos mokytoju, 1938-1940 08 01 - Ukmergės valstybinės amatų mokyklos mokytoju, po to, iki 1941 m. vidurio - Ukmergės mokytojų seminarijos direktoriumi.

Dar 1934 m. A. Biliūnas įstojo į Lietuvos Raudonąją pagalbą – MOPR'ą, dalyvavo Lietuvos laisvamanių etinės kultūros draugijos veikloje. Dukters Lidijos Galdikienės liudijimu „tėvas buvo kairiųjų pažiūrų, bet ne bolševikinių – gal socialdemokratinio tipo. Jam visada norėjosi, kad žmonėms būtų lengviau ir geriau gyventi. Jis labai sunkiai taikstėsi su neteisybe, su vienu žmonių turtu ir kitų skurdu ir ta prasme jis buvo kairysis. 1935 m. buvo parengęs eilėraščių rinkinį *Išpažintis*

Lietuvai. Šios knygos tebuvo 5 egzemplioriai – knygą konfiskavo cenzūra už socialinį kriticizmą.

Tuo metu kurį laiką jam gal ir atrodė, nors šeimoj tas labai nesi-jautė, kad Tarybų Sąjungoj yra koks tai gerbūvis. Pasibaisėjimas ir nusi-vylimas 1940-aisiais metais atėjo labai greitai. Tai buvo mūsų šeimoj tam tikra tragedija, kada žmogus staiga pamato, kad tai, kuo tikėjo (gal ir nevisai tam pritariant), buvo šitokia baisi propaganda, šitoks baisus melas. Ir tėvas atsiribojo nuo to iškart. Jo nusivylimo niekas nežinojo, jį 1940 m., kaip kairių pažiūrų, paskyrė Mokytojų seminarijos direkto-riumi.”¹

1941 m. prasidėjus karui, Biliūnai iš Ukmergės pasitraukė, bet pakeliui buvo gestapo suimti ir uždaryti į Ukmergės kalėjimą. Išgelbėjo buvęs mokinys Vaclovas Deveikis. Pasak dukters Lidijos, „motina atsi-tiktinai išvengė mirties, tėvas taip pat”.

A.Biliūnas visą vokietmetį, 1941-1944 m. dirbo Panevėžio bib-liotekos vedėju. Pirmaisiais tarybinės okupacijos metais bibliotekos ve-dėja buvusi Bugytė pasitraukė į Tarybų Sąjungos gilumą, o prieškaryje bibliotekas vedėja dirbusi Elžbieta Jodinskaitė tapo A.Biliūno padėjėja, III eilės bibliotekininke.

A.Biliūno, kaip bibliotekos vedėjo, knygų saugotojo pozicija iš-reikšta 1944 m. kovo mėnesį *Panevėžio apygardos balse* Nr.11 pa-skelbtame jo straipsnyje *Nesąžiningi knygų ėmėjai*.² Jame teigiama, kad „viešųjų bibliotekų knygos yra viso tautos ir valstybės nuosavybė, bet ne atskiram žmogui skolinti ar gauti lengvai prieinamas turtas.” Negražinti knygų „tai yra nusikaltimas ir nusikaltimas visai toks pat, kaip ir kitokio valstybinio turto pasinaudojimas, pvz., valstybės miško vogimas”. Ne-gražinančiųjų knygų pavardes ketino viešai paskelbti laikraštyje.

A.Biliūną labai sukrėtė bolševikinis žmonių trėmimas į Sibirą. 1942 m. Panevėžyje jis parašė apsakymą *Mirties traukiniai* (į šiaurę išvežtos N.Laskauskaitės atminimui), kurį 1943 m. išspausdino *Panevė-žio apygardos balsas*.³ Autorius, panaudodamas tyliai dūsaujančios

¹ L.Galdikienės kalba Anykščių koplyčioje A.Biliūno 90 - jų gimimo metinių minėjime 1995 m.

² [Biliūnas A.] Nesąžiningi knygų ėmėjai // *Panevėžio apygardos balsas*. 1944 03 18.

Nr.11. P.4.

³ Biliūnas A. Mirties traukiniai // *Panevėžio apygardos balsas*. 1943 01 16. Nr.1-2.

motinos žemės, prie kurios žmogus glaudžia galvą, kurią mažas vaikelis – tremtinys nugriuvęs paliečia skruosteliu, kurios saujelę į baltą skepetaitę riša tremtinė vaikelio motina, – įvaizdį perteikia lietuvių tautos tragediją. Traukiniai – vaiko dienų didysis įvykis, siekiama ir nepasiekiamą laimę ir tikslas, „man ir mano gimtajai žemei užmušę birželio mėnesio šviesą ir pavirto mirties traukiniais”. Kareivis, tos „melagingos kultūros ir bedvasės civilizacijos užmuštas žmogus”, padavęs lietuvei tremtinei į vagoną gimtosios žemės saujelę, nustebeš ilgai žiūri į moterį, rišančią žemę į baltą kaip sniegas batistinę skepetaitę. „Jis žiūri tol, kol siaurutėse jo akyse užsidega kažkokio atsiminimo šviesa, o veido rūsumą pakeičia susimąstymas”.

Vėliau ant išspausdintos novelės iškarpos, šalia teksto, A.Biliūnas ranka užrašė tokią pastabą: „Už šią novelę 1946 m. gruodžio mėn. 30 dienos naktį Kaune buvau Tarybų Lietuvos Aukščiausio teismo nuteistas penkeriems metams kalėjimo. Šiaip ar taip, o „honoraras” vis dėlto neblogas ...”⁴

Karui pasibaigus, A.Biliūnas grįžo į Ukmergę dirbti Mokytojų seminarijos direktoriumi. Į jo vietą Panevėžio viešojoje bibliotekoje buvo paskirta E. Jodinskaitė. Ji bibliotekos vedėjos pareigose dirbo iki 1947 m. balandžio.

Tačiau dirbti Ukmergėje A.Biliūnui teko neilgai. Už minėtą apsakymą jį suėmė sovietinio saugumo organai. Kadangi *Mirties traukinių* archyvuose saugumiečiams nepavyko rasti, Ukmergės saugumo tardytąs Paraničevas liepė novelę atkurti. A.Biliūnas iš naujo rašė *Mirties traukinius* – lietuviškai ir rusiškai. Taip byloje atsirado pirmasis įkaltis.

Kitas kaltinimas, pateiktas A.Biliūnui, buvo jo, kaip bibliotekos vedėjo, veiksmai karo metais. Ukmergės saugumo vyr. leitenantas Paraničevas 1946 m. byloje rašo: „Biliūnas iš bibliotekos fondų išėmė visą tarybinę politinę literatūrą, parašė šmeižikišką straipsnį, už kurį gavo piniginių atlyginimų, bendradarbiavo su vokiečių žvalgyba.”⁵ Be to, A.Biliūnas dar buvo kaltinamas palaikęs ryšius su Juozu Miltiniu, Albinu ir Lina Žukauskais, Kaziu Jakubėnu.

⁴ Biliūnas A. *Mirties traukiniai // Literatūra ir menas*. 1989 02 18. P. 11.

⁵ Matekūnaitė A. *Eilinis detektyvas // Knygnešys*. 1990. Nr. 1. P. 36.

A.Biliūnas teismo posėdyje paaiškino, kad 300 knygų iš bibliotekos fondų perdavė vokiečių okupacinei valdžiai jos nurodymu. Tos knygos buvo atrinktos ir sudėtos atskirai tuo metu, kai jis bibliotekos vedėju dar nedirbo. Įrodymų, kad A.Biliūnas atrinko knygas ir jas perdavė okupacinei valdžiai savo iniciatyva, byloje nėra. Liudininke kviečiama Elžbieta Jodinskaitė. Ji patvirtino, jog A.Biliūnas tikrai išėmęs iš fondų fašistinės cenzūros uždraustą literatūrą, tačiau nieko profašistinio, juo labiau antitarybinio, šiuose bibliotekos vedėjo veiksmuose neižiūrėjusi. 1944 m. fašistinė valdžia jį net skriaudusi, norėjusi kaip prijaučiantį tarybinei santvarkai išvežti darbams į Vokietiją. Todėl jam tekę slapstyti, dažnai net bibliotekoje nakvoti...⁶

Nežiūrint į visus aiškinimus ir liudijimus, A.Biliūnas nuteisiamas 5 metams kalėti. Žmona, gelbėdama vyrą, parašo malonės prašymą LTSR AT prezidiumui. 1947 m. birželio 30 d. AT prezidiumas jį patenkino ir A.Biliūnas nuo laisvės atėmimo bausmės buvo atleistas, bet neišteisintas.

Tik 1988 m. gruodžio 23 d. LTSR Aukščiausiojo teismo prezidiumas A.Biliūną reabilitavo. Reabilitacijos byloje esančiame prokuroro proteste nurodoma, kad A.Biliūnas nuteistas nepagrįstai, nes neįrodyta, kad, atspausdindamas straipsnį *Mirties traukiniai*, A.Biliūnas siekė susilpninti ar pakirsti tarybų valdžią. Straipsnyje *Mirties traukiniai* pavaizduota, kaip buvo tremiami Lietuvos piliečiai į Sibirą. Jame nėra kvietimų nuversti arba susilpninti tarybų valdžią.⁷ Baudžiamoji byla prieš A.Biliūną nutraukta, nenustačius jo veiksmuose nusikaltimo sudėties.

Išėjęs iš kalėjimo, A.Biliūnas 1947 m. pradžioje įsidarbino Lietuvos TSR Knygų rūmuose redaktoriumi bibliografu, stilistu. Vėliau, iki 1951 m. buvo Retrospektyvinės bibliografijos skyriaus vedėju. Knygų rūmuose dirbo iki 1965 m.: prisidėjo prie nacionalinės bibliografijos sudarymo, rengė knygotyros terminų žodyną, dalyvavo rengiant rodykles *Lietuvos TSR žurnalų ir laikraščių straipsniai. 1940-1941, Lietuvos TSR spauda. 1940-1955* (t.1, kn.2). Parengė metodinių leidinių bei instrukcijų bibliotekoms ir Knygų rūmų vidaus darbui organizuoti, rengė lietuvių bibliografinių ir bibliotekinių terminų žodyną, rašė tuo klausimu pe-

⁶ Ten pat.

⁷ Nutarimas reabilituoti A.Biliūną // *Rašytojas pokario metais*. V., 1991. P. 475 - 476.

riodikoje, išvertė Vitalijaus Denisjevo knygą *Masinės bibliotekos darbas*.

A.Biliūno požiūris į knygą atspindi 1965 m. rašytame eilėraštyje *Knygos*:

Net kai akis uždengs mirties pelėsiai
ir jos ant stalo vienišos gulės, -
aš ir tada, man rodos, jas mylėsiu,
ir tiktai jos manęs gailės...⁸

Kūryba

1968 m. A.Biliūnas išleido knygą *Baltieji šešėliai. Iš atsiminimų apie Joną Biliūną*. Tiesa, dar 1965 m. lapkričio 28 d. dienoraštyje rašė: „Kartais aš pagalvoju, kad reikėtų išleisti pasakojimus apie rašytoją Joną Biliūną. Tam pritaria ir mano draugai: girdi, reikia gi, kad žmonės gautų ką nors paskaityti, kas sukurta ne „socialistinio realizmo“ užnuodytoje virtuvėje. Bet protas man sako ką kita, būtent: argi viena švaraus vandens stikline galima pakeisti visos kanalizacijos nešvarumą sriautą? Turbūt ne...“.⁹

Baltuosiuose šešėliuose dešimtyje memuarinių vaizdelių A.Biliūnas tapo rašytojo dėdės Jono portretą. Jie, niekados nesusitikę, išsiskyrę, kai Untaniukui tebuvo dveji metukai. Paremti autentiškais tėvo atsiminimais, šie vaizdeliai papildo klasiko biografiją, paryškina portretą. Aptardama ši kūrinį, literatūrologė Aldona Vaitiekūnienė kaip ryškiausius Antano Biliūno kūrybos stiliaus bruožus įvardino „vaizdelių betarpiškumą, atvirą, nuoširdų, paprastą pasakojimą, elegiškas intonacijas bei gaudoką lyrizmą“.¹⁰

Antroji A.Biliūno knyga *Puntuko akmuo*, pasirodžiusi jau po rašytojo mirties 1970 m., „savo stilistiniu audiniu, žodžio spalvingumu ir lyrine intonacija yra artima *Baltiesiems šešėliams*. Apsakymuose iškeliamą knygą, švietimo reikšmę. Knygos apsakymų veikėjai - vaikai,

⁸ Biliūnas A. *Rinktinė*. V., 1974. P.52.

⁹ Biliūnas A. Dienoraštis // *Anykščiai. Krašto kultūros istorijos puslapiai*. 1994. Nr. 7. P. 22.

¹⁰ Vaitiekūnienė A. Antano Biliūno kūryba // Biliūnas A. *Rinktinė*. P. 8.

"Laisvės" paminklo Panevėžyje projektas. Skulptorius J. Zikaras. 1924 m. *Fotografija saugoma PAVB rankraštyne.*

Pedagogas, kalbininkas, poetas Leonas Kuodys. Panevėžys, 1928 m. *Fotografija saugoma PAVB rankraštyne.*

Rašytojas Julijonas Lindė-Dobilas su Panevėžio gimnazijos moksleiviais. Panevėžys, XX a. 3 dešimt. *Fotografija saugoma PAVB rankraštyne.*

Konstantinas Jasiukaitis Panevėžyje 1919 m. (Sėdi trečias iš kairės). *Fotografija saugoma Panevėžio kraštotyros muziejuje.*

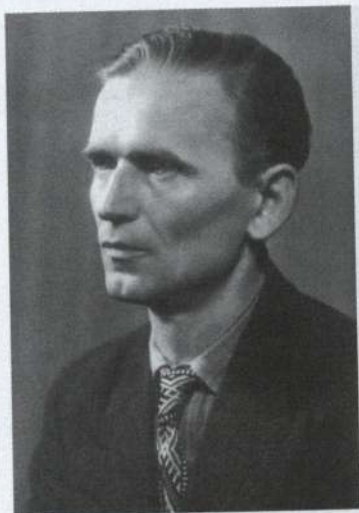
Konstantino Jasiukaičio portretas. Tušas, popierius. Dailininkas S. Feigenzonas. 1932 m. *Portreto fotografija saugoma Panevėžio kraštotyros muziejuje.*

Mokytojai Julija ir Petras Rapšiai. Kaunas, XX a. 3 dešimt. *Fotografija saugoma PAVB rankraštyne.*

Filologė, vertėja, teatrologė Joana Laimutė Rapšytė. Panevėžys, 2000 m. *Fotografas A. Jomantas. Fotografija saugoma PAVB rankraštyne.*

Rašytojas Kazimieras Barėnas.
Londonas, 1950 m. *Fotografija saugoma PAVB rankraštyne.*

Mokytoja Elena Gabulaitė. Panevėžys,
1991 m. *Fotografija saugoma PAVB rankraštyne.*

Mokytoja Aleksandra Šilgalytė.
Panevėžys, 1937 m. *Fotografą J. Žitkus. Fotografija saugoma PAVB rankraštyne.*

kaimo žmonės, miestelių gyventojai, atsidūrę dramatiškose situacijose, nepraranda žmogiškumo, neretai dėl kilnaus tikslo netgi aukoja gyvenimą”.¹¹

1974 m. išleista A.Biliūno kūrybos *Rinktinė*. Joje spausdinama poezija, kai kurie prieškarinėje periodikoje pasirodę apsakymai, vaizdeliai.

Rašytojas tik trumpai buvo Rašytojų sąjungos nariu. 1945 m. kovo 9 d. LTSR rašytojų sąjungos valdybos posėdžio protokole užfiksuota, kad Antano Biliūno priėmimas į LTSR tarybinių rašytojų sąjungos narius atidedamas iki tol, kol bus išaiškinta jo laikysena vokiečių okupacijos metu ir literatūrinis pajėgumas.¹² O 1945 m. spalio 25-27 d. vykusiame pirmajame Tarybų Lietuvos rašytojų suvažiavime A.Biliūnas jau įvardijamas kaip Rašytojų sąjungos narys.¹³ Po 1946 m. arešto ir teismo, aišku, A.Biliūno narystė Rašytojų sąjungoje buvo sustabdyta.

Gyvendamas Panevėžyje A.Biliūnas savo kūrybą publikavo miesto periodiniuose leidiniuose, taip pat ir kitoje spaudoje. Tą įrodo ir Panevėžio apskrities archyve saugoma Panevėžio m. ir apskrities mokesčių inspekcijos byla, „užvesta rašytojui Biliūnui Antanui, Panevėžys, V. Valst. biblioteka, 1942 m. dėl pajamų už kūrybą mokesčio, dėl nepaduoto mokestinio pareiškimo apie turėtas savarankiško darbo pajamas, apie iliustruoto žurnalo *Savaitė* A.Biliūnui išmokėtus honorarus ir premijas per 1942 metus.”¹⁴

Panevėžio apygardos balse 1942 – 1944 m. A.Biliūnas išspausdino šiuos kūrinius:

1. *Juodųjų serbentų kekė* (*Panevėžio apygardos balso* literatūros konkurse premijuotas kūrinys) // 1942 08 26. Nr.30.

2. *Mirties traukiniai. Į šiaurę išvežtos N.Laskauskaitės atminimui* // 1943 01 16. Nr.1-2.

3. *Kronika.* (Apie literatūros ir meno konkurse premijuotus A.Biliūno *Puntuko akmenį* ir J.Drungaitės kūrinius) // 1943 01 16. Nr.1-2.

¹¹ Telksnytė M. Rašytojas Antanas Biliūnas // *Anykščiai. Krašto kultūros istorijos puslapiai*. 1994. Nr. 7. P. 17.

¹² Rašytojas pokario metais. P. 14.

¹³ Ten pat. P. 17.

¹⁴ Panevėžio apskrities archyvas. F.17-R. Ap.2. B.73.

4. *Gimtosios žemės sauja (legendarinė apysaka Dariui ir Girėnui)* // 1943 07 17. Nr. 27-28.

5. *Dvejėtukas* [apsakymas] // 1944 04 06. Nr.13-14.

6. *Trumputė kelionė (Audrutei Paskaitei, mir. 1944 05 18)* [eilėraštis] // 1944 05 27. Nr. 21.

A.Biliūno globotiniai

Tėviškai šiltą prisiminimą A.Biliūnas paliko ne tik savo vaikų Lidos ir Juozo atminty. Tėveliu jį vadino ir augtinė Aliutė – mokytoja Alė Vernickaitė. Jai, našlaitei, A.Biliūnas, tuometinis Ukmergės mokytojų seminarijos direktorius, padėjo pasiekti mokslą, vadino ją mylima dukrele. A.Vernickaitė dabar gyvena Kaune.

A.Biliūnas globojo ir anksti mirusio savo brolio Juozo sūnų Antaną, išpildė sergančiam broliui duotą pažadą išleisti jį į mokslus. Sūnėnas Antanas Biliūnas, padedamas dėdės Antano, tapo mediku. Po mediko diplomo įteikimo, dėdė Antanas jį pasveikino ir pasakė: „Tik nesukubėk dėkoti mums už pagalbą besimokant. Mes džiaugiamės, kad nepvylei mūsų ir leidai išpildyti tavo tėvui mūsų abiejų su dėdiene duotą pažadą.“¹⁵ Antanas Biliūnas dabar gyvena Vilniuje.

Rašytojas mirė 1970 m. sausio 16 d. ir buvo palaidotas gimtajame Andrioniškyje prie 1968 m. mirusios ir čia palaidotos jo žmonos Aleksandros. Čia palaidota ir 2001 m. mirusi dukra teisininkė Lidija Galdikienė. A.Biliūnas grįžo gimtinėn, kur, pasak dukros, „linksmiausiai šviečia saulė, gražiausiai žydi gėlės...“.

¹⁵ A. Biliūno atsiminimai. (Mašinraštis) – Jono Biliūno memorialinis muziejus.

Antanas Biliūnas (1905 – 1970)

*Alma Ambraškaitė,
Anykščiai Memorial Museum
to A.Baranauskas and
A.Žukauskas-Vienuoelis*

Summary

Writer Antanas Biliūnas, nephew of the Lithuanian literary classic Jonas Biliūnas, was born on 15th January, 1905, in Andrioniškis (Anykščiai district).

The writer, who in the inter-war years manifested left-wing ideas and sympathy with theoretical socialism, later practically experienced the compulsion and lie of the Soviet regime. For the story "Mirties traukiniai (Trains of Death)", which depicted deportation of people to the Siberia and was published in the years of the German occupation, he was arrested and sentenced to five years' imprisonment.

In 1968, A.Biliūnas published the book "Baltieji šešėliai (White Shadows)" about the writer Jonas Biliūnas. The lyrical scenes given in the book make the classic's portrait clearer. The book "Puntuko akmuo (Punktukas Rock)" (1970) by its stylistics, picturesqueness of the word and lyrical mood is close to the "White shadows". Characters described in the stories – children, villagers, inhabitants of small towns – don't lose humanness even if they find themselves in dramatic situations. The book of selected works by A.Biliūnas was published in 1974, it contains stories, scenes, poetry.

A.Biliūnas's story "Mirties traukiniai" and his diary, expressing his – writer's, person's and citizen's – condition against the background of the falsity of Soviet ideology, were published in 1994 in the magazine "Anykščiai. Krašto kultūros istorijos puslapiai (Anykščiai. Pages from the History of Region's Culture)" (1994 No 7).

Antanas Biliūnas died in 1970. He was buried in his homeland Andrioniškis. Here was also buried his wife Aleksandra and his daughter Lidija. A.Biliūnas is important to the cultural life of Panevėžys as he was the director of Panevėžys public library in 1941-1944 and published his works in the Panevėžys periodicals.

Konstantino Jasiukaičio gyvenimo ir kūrybos pėdsakai Panevėžyje

Alfreda Petrulienė,
Panevėžio kraštotyros muziejus

„Aš dažnai lankausi parodos salėse ir kas kartas klajojančiomis akimis neramiai ieškau tarp paveikslų gyvenimo, tikro, realaus gyvenimo... dvasios ir idėjos milžinų, kurie pasauly kuria stebuklus, prieš kuriuos su pagarba reikia nulenkti galvą... Aš ieškojau čia tų nelaimingųjų, kurie „alksta ir trokšta“, bet kurie žvangindami sunkiais retežiais eina susikūprinę, susilenkę, ištempę gyslas ir negali pasiekti savo tikslo...”¹

Tai XIX a. pab. - XX a. pr., su revoliucinio judėjimo pakilimo banga atėjusio į lietuvių demokratinę literatūrą, rašytojo, publicisto, dramaturgo, kritiko, aktyvaus piliečio, visuomenininko Konstantino Jasiukaičio pozicija: ieškoti idealų, raginti dėl jų kovoti, nesizeminti. Ši pozicija sodri jaunatviško maksimalizmo, amžiaus pradžios revoliucingumo. Anot A.Kamio, šis jaunuolis nebuvo „beširdis“. Matydamas neturtingų žmonių padėtį carizmo gniaužtuose, ėmėsi plunksnos, savo kūryboje propagavo pažangias revoliucines idėjas.

K. Jasiukaitis gimė 1882 m. balandžio 16 d. Linkuvos valsčiuje Laborų k. (Pakruojo rj.) smulkių valstiečių šeimoje. Rašytojas savo atsiminimuose rašė: „Laborai – sodžius didelis ir turtingas - dvidešimt du ūkininkai; dvarelis, žydėlio karčiama, du kalviai, penki grytelninkai; gryniausiai lietuviškas, bet paskaityti iš maldaknygės galėjo ne visi”.²

Iš ankstyvos vaikystės jam įsiminė tėvo brolis Martynas, vadinamas dėdute, nes turėjo daugybę knygų. Vėliau, jas vartydamas, radęs įrašytą ir savo tėvo vardą bei pavardę - Konstanty Jasiukievicz. Bet giminėje „Jasiukievicz” neprigijo - liko Jasiukaičiai.

Konstantinas turėjo brolius Juozą, Petrą, seseris Rozaliją ir Teklę (pastaroji nuėjo į vienuolės Panevėžin, Dievo Apvaizdos seserų vienuolynan, buvo Mergaičių ruošos mokyklos vyresniąja).

¹ Rimantas J. Petras *Rimša pasakoja*. V., 1964. P. 138 -139.

² Jasiukaitis K. *Rinktinė*. V., 1984. P. 260-261.

Mokslus Konstantinas ėjo Laborų sodžiaus daraktorinėje mokykloje, kur daraktoriavo seniokas iš valsčiaus, vėliau „amžinai nusibankrutijusio dvarininko sūnus“ A. Bužinskis, baigęs tris gimnazijos klases.³ Sodžiuje mokėsi iki 1890-ųjų. Šioje mokykloje būsimasis rašytojas išmoko skaičiuoti, lietuviškai ir rusiškai skaityti.

1891-1900 m. K. Jasiukaitis mokėsi Mintaujos (dabar Jelgava) gimnazijoje, kurioje pusė mokinių buvo lietuviai. Mokiniai samdė butus. Pasak rašytojo, vieni tų butų buvo demokratiški - Didžiulienės, Saliamonienės, Gaigalienės, kiti - poniški. Demokratiškuose butuose gyvenę mokiniai kalbėjo lietuviškai.

Mokantis ketvirtoje klasėje, Mintaujoje su lietuviškomis knygomis ir laikraščiais „atsiranda V. Mickevičius - Kapsukas“, su kuriuo K. Jasiukaitis susibičiuliauja.⁴ Vėliau savo prisiminimuose *Mintaujos laikai* rašytojas prisipažino: „1899 m. vasaros atostogas aš praleidau Vinco Kapsuko tėviškėje Vilkaviškio apskr. Pajevonio valsč. Būdviečių sodžiuje.“⁵

Dalyvavimas Mintaujos gimnazijoje moksleivių būrelyje, aktyvus literatūrinis darbas, suformavo K. Jasiukaičio demokratinę pasaulėžiūrą. Posūkį į literatūrinę veiklą, matyt, skatino ir K. Jablonskio lotynų kalbos pamokos, V. Kapsuko atneštos lietuviškos knygos, P. Avižonio pasakojimai apie Žemaitę, rašytojos Liudvikos Didžiulienės – Žmonos išlaikomame bendrabutyje viręs kultūrinis gyvenimas, politinės diskusijos.

Mintaujoje K. Jasiukaitis parašė pirmuosius literatūrinius vaizdelius *Stebuklingos žvakės*, *Du apaštalai*. Apsakymai, juos nusiuntus į Tilžę, 1900 m. buvo atspausdinti Pamūšio slapyvardžiu *Ūkininke*.⁶ Tuo laikotarpiu jaunas literatas parašė ir keletą eilėraščių, bet kritiškai save įvertinęs, sudegino ir daugiau nerašė.

Mintaujos gimnazijoje K. Jasiukaitis baigė 6 klases. Veikiamas pažangių idėjų, pasipriešino tėvų norams ir atsisakė stoti į kunigų seminariją. Dėl to, susikivirčijęs su tėvais, nebeteko jų paramos. Ir taip

³ Ten pat. P. 263.

⁴ Ten pat. P. 269-271.

⁵ Ten pat. P. 272.

⁶ Ten pat. P. 269.

dar aštuoniolikmetis, apsisprendęs tapti rašytoju, išklydo pasitikti savo likimo į marga pasaulį.

1900 m. K.Jasiukaitis apsigyveno Šiauliuose pas Jakševičius. Stanislava Jakševičiūtė (vėliau Venslauskienė) jau dalyvavo pažangiųjų inteligentų veikloje. Čia pradedantysis rašytojas bendravo su A.Janulaičiu, jos seserimis Julija, Veronika, susipažino su P. Višinskiu, Žemaite, K. Venslauskiu, A. Vireliūnu ir kitais to meto veikėjais, kurių tarpe sklandė aktyvi socialdemokratinė dvasia.

Šiaulių laikotarpis, 1900-1906 metai, sutampa su antruoju, aktyviausiu rašytojo kūrybos periodu. Tada jis sukūrė daugiau nei 20 apsakymų, vaizdelių. Šio laikotarpio kūriniuose K. Jasiukaitis atskleidė sunkias darbo žmonių, neturtėlių, vargšų gyvenimo sąlygas, socialinius konfliktus, ieškojo neteisybės ir skurdo priežasčių. Rašytojas simpatizavo paprastam žmogui, agitavo jį priešintis, kovoti dėl geresnio gyvenimo. Tada parašė apsakymus *Basi vaikai*, *Degtukai*, *Su Naujais Metais*, *Dūšių ganytojas*, *Duona*. Nežiūrint kai kurių kritikų nuomone pasitaikiusių trūkumų, K. Jasiukaičio kūryba tuo laikotarpiu buvo labai aktuali.

1904 m. K. Jasiukaitis apsigyveno Vilniuje ir su visa energija įsitraukė į 1905 m. revoliucijos įvykius Lietuvoje, dalyvavo mitinguose, susibūrimuose, rizikavo net savo gyvybe.

Tuo laiku išeina pirmosios K.Jasiukaičio knygelės *Su Naujais Metais*, *Ašis* (abi 1904), *Kareivio pasakojimas* (1905). Šie kūriniai gali būti lyginami J. Biliūno apsakymais *Be darbo*, *Pirmutinis streikas*. Už apsakymą *Kareivio pasakojimas*, kuriame rašytojas kvietė kareivius nekelti ginklo prieš savo brolius kovotojus, buvo suimtas ir kurį laiką kalintas.

1907 m. vasarą paleistas iš kalėjimo, K. Jasiukaitis badmiriavo Panevėžyje. Jo veiklą sekė policija. Apie tą gyvenimo tarpsnį savo atsiminimuose rašytojas rašė: „1907 m. Panevėžio lietuviai buvo tik šilti, tik alsavo, „tekrapštė akis“.⁷ Negausūs Panevėžio inteligentai spietėsi apie rengusią spektaklius meno draugiją „Aidas“, įsikūrusią 1904 m. Tuo metu tarp žymesnių inteligentų, gyvenusių Panevėžy, K. Jasiukaitis mini J. Jablonskį, kuris viešame gyvenime nesirodė, Jurgį ir

⁷ Ten pat. P. 296.

Juožą Antanaičius, A. Purickį, pirmininkavusį „Aide“, retkarčiais atvykdavęs J. Balčikonis.

1907 m. K. Jasiukaitis slapta išvyko į Vakarų. Kaip rašė V. Kuzmickas, „nekalbus, uždaras, amžinai susimąstęs, jis niekam ir niekada neprasitarė, kur rado pastogę ir kaip užsidirbo duonos kąsnį klajodamas po Vokietiją, Šveicariją, Prancūziją, Belgiją.“⁸ 1909 m. pabaigoje nukeliavo į Italiją, apsistojo Kaprio saloje.

Manoma, kad Kapryje K. Jasiukaitis galėjo būti M. Gorkio sekretoriumi, nes 1910 m. kovo 18 d. jis atsiuntė J. Basanavičiui atviruką su M. Gorkio klausimu apie lietuvių liaudies dainų vertimą į rusų kalbą.⁹ M. Gorkio redaguotame almanache *Znanije* 1910 m. buvo išspausdintas ir K. Jasiukaičio apsakymas *Bulvare*.

Emigracijos laikotarpiu, 1907-1914 m., K. Jasiukaitis pramoko kalbų, pasak dukros Eugenijos, „tėvas kurį laiką studijavo net literatūrą.“¹⁰ Lankė muziejus, bendravo su įvairiais žmonėmis. Nauja kultūrinė apinka subrandino rašytoją. Tuo metu jis parašė keletą filigraniškai nugludintų novelių: *Bulvare*, *Žmogus*, *Senė*, *Griuvėsiuose*, *Dvarininkas Tauginas* ir kt.¹¹

Pirmojo pasaulinio karo metais K. Jasiukaitis buvo fronte. Ten jis susipažino su gailėstingąja seserimi Larisa Gričmanova, neturtinga dvarininkaite nuo Pskovo ir ją vedė. Po karo, grįžę arkliais iš Rusijos į Lietuvą, įsikūrė Panevėžyje.

1919 m. K. Jasiukaitis trejiems metams buvo išrinktas į pirmąją Panevėžio miesto atstovų Tarybą, kurioje dirbo iki 1921 m. gruodžio mėn., taip pat dalyvavo „Aido“ draugijos veikloje. Vėliau K. Jasiukaitis dirbo Žemėtvarkos tarnyboje, 1924-1926 m. - *Panevėžio balso* redaktoriumi, o nuo 1930-ųjų - ilgesnį laikotarpį, iki pat 1940 m. - Ligonų kasos direktoriumi.

1925 m. K. Jasiukaitis su šeima įsikūrė miesto pakrašty, šalia Kaizerlingo miško nusipirkta 10 ha žemės ūkyje. Žemei pirkti ėmė

⁸ Kuzmickas V. Nuskriaustųjų dainius. (K. Jasiukaičio 100-sioms gimimo metinėms) // *Pergalė*. 1982. Nr. 4. P. 158.

⁹ Ten pat. P. 159.

¹⁰ Iš E. Jasiukaitytės atsiminimų apie tėvą.

¹¹ Kuzmickas V. Nuskriaustųjų dainius. P. 159.

paskolą iš banko, reikėjo ją gražinti, todėl dirbo įvairiose įstaigose, tarnybose.

Rašiusieji apie K. Jasiukaičio gyvenimą Panevėžyje, sumenkina jo tarnybinę veiklą, ūkininkavimą, rūpinimąsi šeima, matyt, dėl to, kad tada jis mažai skyrė laiko kūrybai, o vėliau visai ją apleido. Gyvendamas Panevėžy, rašytojas parašė atsiminimus *Mintaujos laikai*, taip pat prisiminimus apie vaikystę Laborų sodžiuje, daraktorinę mokyklą, vieną kitą feljetoną. Be abejo, kūryba yra tikrasis rašytojo gyvenimas, bet šiuo laikotarpiu K. Jasiukaičiui tai jau buvo praeitis...

Prasidėjus karui, K. Jasiukaitis gavo darbo Žemės ūkio banko Panevėžio skyriuje. Todėl tarnybos reikalais dažnai jam tekdavo vykti į Kauną ir kitus miestus. Paslaptingas jo mirties aplinkybes šiek tiek paaiškina P. Būtėno atsiminimai apie vieną tokią kelionę iš Kauno: „Kelias dienas prieš rašytojo mirtį važiavom autosunkvežimiu iš Kauno. Gal 20-tame kilometre, susikaprizijęs šoferis paguldė per 20 keleivių vieno viensėdžio nešienautoje daržinėje, esą mašina sugedusi. Šoferis nuėjo į vidų gulti, o notaras Kovalskis, primanus mechanikoje žmogus, sutaisė autosunkvežimą, kad kuo anksčiausiai išvažiuotume. Kelionėje lijo ir pūtė šaltas vėjas, o daržinėj nebuvo kur gulti. Velionis ir čia su visais vargaliojo, važiuodamas, palinkę ir sublogęs žmogus, visą kelią sėdėjo atlapas, ramiai, šį bei tą šnekučiuodamas, besidairydamas į vietomis skaudžiai paliestas karo vietas.“¹² Ši kelionė pablogino jo sveikatą, kuri ir taip nebuvo per geriausia. Po kelių dienų dar viena kelionė į Uteną rašytojui buvo paskutinė. K. Jasiukaitis mirė 1941 m. Utenoje, ten ir palaidotas.

Norėdami įsivaizduoti ryškesnį ir spalvingesnį, kai kam nelabai pažįstamą, rašytojo K. Jasiukaičio, pasirašinėjusio slapyvardžiais Pamūšis, J. Janonis, P. Būtėnas, „grafas Kunu“, Kilžgirietis ir kitais slapyvardžiais, portretą, pasak V. Kuzmicko, regime jį „ne egzotiškos Kaprio salos uolynuose besišnekučiuojantį su M. Gorkiu, ne carinės armijos karininką, brendantį per Pinsko raistus, švilpiant vokiečių kulkoms, ne sekantį paskui žagrę palei Kaizerlingo miškelį šalia Panevėžio, bet saulės atokaitoje valandėlei klestelėjusį ant suolelio po

¹² Būtėnas P. A. a. rašytojas Konstantinas Jasiukaitis // *Panevėžietis*. 1941 09 15. Nr. 10. P. 2.

plačiašakėmis Šiaulių parko liepomis - tarsi nugrimzdusi į save, susimąčiusi, ko gero apie rašytojo atsakomybę, apie jo siekių ir pareigų kilnumą; nepriekaištingai, gal net dabitiškai apsirengusi, atkaklų ir stiprų, su kuokštu neklusnių, tamsių plaukų, užkritisų jo aukštą kaktą".¹³ Tokį jį 1904 m. vasarą užfiksavo B. Laucevičiaus – Vargšo fotoaparato objektyvas.

K. Jasiukaičio medžiagiškojo palikimo rinkinys Panevėžio kraštotyros muziejuje yra negausus. Jį sudaro rašytojo kūrybos leidiniai, atvirlaiškis ir nuotraukos:

Leidiniai:

1. K. Jasiukaitis. *Raštai*. V., 1948;
2. K. Jasiukaitis. *Rinktinė*. V., 1984;
3. K. Jasiukaitis. *Basi vaikai*. V., 1969.

Atvirlaiškis:

K. Jasiukaičio portretas tušu ant balto popieriaus su jo autografu. Smulkesniu šriftu dailininko parašas: "S. Feigenzonas", po juo – „1932 m." 14 x 9 cm – PKM R 7169.

Nuotraukos:

1. **Panevėžio miesto taryba.** Tarp 40-ies tarybos narių 2-oje eilėje ketvirtas iš kairės sėdi K. Jasiukaitis. Nuotrauka juodai balta, užklijuota ant kartono su užrašu: "Pirmoji Panevėžio miesto taryba, egzistavusi nuo 1919 m. rugsėjo 8-os iki birželio mėn. 30-os dienos 1921 m." 16 x 23 cm 2 vnt. - PKM F 124; F 212.

2. **Panevėžio apygardos ligonių kasos Valdyba, Taryba, Revizijos komisija ir tarnautojai.** Tarp jų 3-oje eilėje antras iš kairės stovi K. Jasiukaitis. Nuotrauka užklijuota ant kartono. Antroje pusėje yra gydytojo M. Marcinkevičiaus tarnybinis antspaudas. 16 x 23 cm – PKM F 2735.

3. **K. Jasiukaičio portretas.** (Piešinio tušu fotokopija. Fotografas P. Peleckis). 24 x 18 cm – PKM p. 2730.

4. **Larisa Jasiukaitienė.** Fotografas J. Žitkus. 1937 m. Kitoje nuotraukos pusėje L.Jasiukaitienės ranka užrašyta: "Atminimui mano Genutei nuo mamos. 1937, Panevėžys". 13 x 8 cm – PKM F 4197.

¹³ Kuzmickas V. Nuskriaustųjų dainius. P. 158.

5. Stovyklaujantys vaikai su vadovais. 4-oje eilėje antras iš kairės stovi K. Jasiukaitis. Kitoje nuotraukos pusėje Panevėžio apygardos ligonių kasos antspaudas, užrašas: "1937 m. vasaros vaikų kolonija." Fotografo A. Patamsio firminis įspaudas. 14 x 8,5 cm – PKM F 5846.

6. K. Jasiukaitis su savo giminaičiais (antras iš dešinės, sėdi tarp brolio Juozo ir sesers Rozalijos, priekyje trys brolio Juozo vaikai). Fotografuota tėviškėje. 24 x 18 cm – PKM F 2737.

7. K. Jasiukaičio portretas jaunystėje (Fotokopija P. Peleckio. 1972 m.). 24 x 18 cm – PKM p. 1721.

8. Du portretai iš Panevėžio laikotarpio. Fotokopija. 24 x 18 cm. 2 vnt. – PKM p. 2736; p. 2731.

9. K. Jasiukaitis Panevėžy, 1919 m. (Sėdi trečias iš kairės, su kepure). Fotokopija. 24 x 18 cm – PKM p. 2738.

10. K. Jasiukaitis tarp Ligonų kasos tarnautojų Panevėžyje 1930 - 1934 m. (Stovi 2-oje eilėje antras iš dešinės). Fotokopija. 24 x 18 cm – PKM p. 2734.

11. K. Jasiukaitis tarp grupės Ligonų kasos tarnautojų. Panevėžys, 1930-1934. (Sėdi pirmas iš dešinės). Fotokopija. 24 x 18 cm – PKM p. 2735.

12. Grupinė nuotrauka. Panevėžys. (K. Jasiukaitis sėdi pirmas iš dešinės). Fotokopija. 24 x 18 cm – PKM p. 2733.

13. K. Jasiukaitis su vaikų namų auklėtiniais sanatorijoje. (Stovi trečias iš dešinės). Fotokopija. 24 x 18 cm – PKM p. 2732.

14. K. Jasiukaičio kapas Utenos kapinėse. Fotokopija. 19 x 14 cm – PKM p. 4043.

15. Namas Panevėžyje, kuriame gyveno K. Jasiukaitis 1925-1941 m. Fotokopija. 18 x 13 cm – PKM p. 2473.

Pastarojoje nuotraukoje užfiksuota K. Jasiukaičio sodyba, kurią jis pats statė. Joje 1925 - 1941 m. rašytojas gyveno kartu su savo šeima: žmona Larisa, sūnumi Konstantinu, dukromis Valerija ir Eugenija. Prie namo pritvirtinta skulptoriaus A. Pajuodžio sukurta atminimo lenta. Dukra Eugenija Ramanauskienė savo vaikų ir vaikiaičių padedama, tėvo atminimui pagerbti savo lėšomis čia įrengė memorialinį kambarį - muziejų. Ekspozicija buvo atidaryta minint 115-ąsias K. Jasiukaičio gimimo metines. Muziejuje eksponuojamos K. Jasiukaičio gyvenimą

atspindinčios nuotraukos, knygos. Asmeninių daiktų nelikę, tik koklinės krosnys mena rašytojo rankų ir širdies šilumą, kurią jis dosniai dalino savo tėvynainiams, šeimos nariams, artimiesiems.

Vieni jį ir dabar vadina "nuskriaustųjų dainiumi", kiti beletristu, feljetono pradininku, socialinio protesto dramų autoriumi, rašytoju, kritiku, satyriku, socialdemokratu, kovotoju. Ir tai tiesa, nes į tuos apibūdinimus telpa visa aktyvi šio sąžiningo, doro žmogaus veikla, literatūrinis darbas, mylinčio vyro ir tėvo humaniškoji pozicija.

*Traces of Kontantinas Jasiukaitis'
Life and Creative Work in Panevėžys*

*Alfreda Petruilienė,
Museum of Panevėžys
Regional Exploration*

Summary

K.Jasiukaitis – a democratic writer of the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, publicist, playwright, critic, an active public worker and citizen.

The writer was born on 16th April, 1882 in Laborai village, Linkuva district (now Pakruojis district). He attended a home school, later – Mintauja gymnasium, where his democratic world outlook was formed and his first literary works were created. The most active period of his creative work was between 1900 and 1906. At that time he created more than 20 stories, scenes, in which the author manifested his sympathy with ordinary working people, called them to fight for better life. His works were published in the books: "Su Naujais Metais (A Happy New Year)", "Ašis (Axis)", "Kareivio pasakojimai (Soldier's Stories)".

In 1907, K.Jasiukaitis secretly emigrated abroad, staying in Germany, Switzerland, France, Italy. In emigration he wrote excellent short stories: Bulvare (In the Avenue), Žmogus (The Man), Senė (An Old Woman), Griuvėsiuose (In the Ruins).

From 1919 till 1941, the writer lived in Panevėžys, where he didn't allot much time for literary work. He wrote memoirs "Mintaujos laikai (The Years in Mintauja)", "Laborų sodžiujė (In Laborai Village)", some feuilletons. He died on 4th August, 1941 in Utena, where he was buried.

An important part of K.Jasiukaitis' material legacy is preserved in Panevėžys: in the Museum of Regional Exploration, in libraries, in the memorial room-museum which has been arranged in his house. It contains books, photographs, lettercards, personal belongings.

Asmenų knygų kolekcijos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje

Ilona Mažylytė,
Panevėžio apskrities Gabrielės
Petkevičaitės – Bitės viešoji biblioteka

Gera sutvarkyta ir turtinga asmeninė biblioteka yra didžiausias ir brangiausias viso gyvenimo kūrinys. Tokia asmeninė biblioteka tampa asmenybės, visuomenės kultūros ir intelektualinio gyvenimo atspindžiu, ji yra svarbus epochos kultūros istorijos šaltinis, knygos ir skaitytojo bendravimo liudytojas.¹ Jos galiausiai užpildo nacionalinės reikšmės mokslinių ir universaliųjų bibliotekų fondų spragas ir taip visuomenei sugrąžina didelės svarbos literatūros, mokslo ir meno kūrinius.²

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos (toliau – Biblioteka) fonduose yra penkios knygų kolekcijos:

1. Kalbininko, pedagogo, poeto Leono Kuodžio.
2. Rašytojo Kazimiero Barėno.
3. Panevėžio pedagogų Julijos ir Petro Rapšių bei vertėjos, prancūzų kalbos specialistės, teatrologės Joanos-Laimutės Rapšytės.
4. Pedagogių, literačių Elenos Gabulaitės ir Aleksandros Šilgalytės.
5. Režisieriaus Juozo Miltinio.

Knygų kolekcijų apžvalgai pasirinkta tokia seka: faktai iš sudarytojo biografijos, kolekcijos suformavimo aplinkybės, kolekcijos apibūdinimas. Išimtis padaryta Leono Kuodžio biografijai, kadangi konferencijoje šiam asmeniui skirtas atskiras pranešimas. (Žr.: Stasė Mikeliūnienė. *Kalbininkas, poetas, pedagogas Leonas Kuodys amžininkų ir jo mokinių prisiminimuose*).

¹ Kaunas D. Asmeninės bibliotekos ir jų tyrimo problemos // *Lietuvos bibliotekų fondų istorija XX amžiuje*. V., 1994. P.20-21.

² Kaunas D. Asmeninė biblioteka mokslo ir kultūros akiraityje // *Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis*. Panevėžys, 1998. P.14.

Leono Kuodžio knygų kolekcija

Pedagogas, kalbininkas, poetas Leonas Kuodys buvo ilgametis mūsų Bibliotekos skaitytojas, aktyvus Bibliotekos tarybos narys, grožinės literatūros, kalbos ir literatūros mokslų leidinių komplektavimo konsultantas. Kai mokytojas pasiligojo, tuometinė Bibliotekos direktorė Kotryna Dičkienė juo rūpinosi. Todėl neatsitiktinai L. Kuodys nusprendė dalį savo asmeninės bibliotekos knygų perduoti Bibliotekai. 1969 metais reorganizavus Panevėžio masinę biblioteką Nr. 1 į Panevėžio viešąją biblioteką, atsirado daugiau lėšų knygų pirkimui iš antikvariatų. Taip 1971 m. buvo įsigytos ir knygos iš asmeninės L. Kuodžio bibliotekos

Nupirktų L. Kuodžio asmeninės bibliotekos knygų sąrašas nebuvo daromas, todėl nėra žinomas tikslus įsigytos kolekcijos leidinių skaičius.

Įkūrus Bibliotekoje Retų spaudinių skyrių, jo fondą sudarė 3000 leidinių. Šiame fonde buvo ir knygos iš mokytojo L. Kuodžio asmeninės bibliotekos. Pagal knygoje rastus proveniencinius (spaudinio savininko) ir dedikacinius įrašus bei antspaudus pavyko nustatyti 66 leidinius, kurie tikrai priklausė L. Kuodžiui. Asmenvardiniai įrašai – *L. Kuodžio; I klasės mokinio L. Kuodžio P.L.G. 1918/19 m.m.; Mokinio IV kl. Leono Kuodžio; Leono Kuodžio IV kl.* – rasti 33-juose leidiniuose, antspaudas – *L. Kuodžio* – 4-iose knygose, o dedikaciniai įrašai – 30-tyje knygų. Dedikacijų, įrašytų knygose, autoriai: Juozas Žiugžda, Petras Būtėnas, Mykolas Durys, Juozas Balčikonis, Zigmas Kuzmickis, Pranas Meškauskas, Jonas Balys, Stasys Šalkauskis, Jonas Graičiūnas, Povilas Parkklis, Juozas Petrulis, Stepas Povilavičius, Jurgis Talmantas, Stepas Zobarskas, Kazys Žirgulis, Aleksis Rannit.

Atrasti kitas L. Kuodžiui priklausiusias knygas, patekusias į Biblioteką, padėjo Bibliotekos Rankraščių skyriuje pedagogės Elenos Gabulaitės fonde surastas L. Kuodžio 1972 m. sausio 20 d. jai rašytas laiškas, kuriame yra toks sakiny: „[...] maždaug tada (1925 m. – aut. pastaba) pradėjau rinkti ir senas lietuviškas knygas, kurių esu prirankiojęs didelę daugybę. Tarp jų yra ir gana vertingų: visi Valančiaus raštai, Šir-

vydo *Punktai sakymų* ir kt. Juos visus atidaviau Panevėžio Viešajai bibliotekai.”³

Bibliotekos fonduose surasti šie laiške minėti leidiniai: Konstantino Sirvydo *Punktai sakymų nu adwenta iki gawienes, par Kuniga Kastantina Szyrwida senowie izduoti, o dabar darbu ir łobiu Kuniga Leona Montwida, Teologios Magistra, Sedos klebona, izsznauje izszpausti* (Wilnui, 1845) ir keturiolika Motiejaus Valančiaus knygelių, išleistų 1848-1931 metais. Iš jų minėtinos *Žemajtiu wiskupistę aprasze k. Motiejus Włonczewskis*. D.1-2 (Wilniuj, 1848), *Wajku kningiele su abrozdelejs* (Tilžė, [1868]), *Кантычкась арба Книга гъсмю паръ Мотъю Волончевски вискупа парвейзъта иръ ишнауе ишснауста* (Вильной, 1865), *Paaugusių žmonių knygelė* (Tilžė, 1902).

Tikėtina, kad L. Kuodžio asmeninei bibliotekai priklausė ir jo redaguoti leidiniai: Motiejaus Valančiaus *Vaikų knygelė* (Kaunas, 1928), mėnesinis iliustruotas Lietuvos moksleivių žurnalas *Mokslo dienos* (1938. Nr. 1-12, 1940. Nr. 1-6), pedagogikos ir tautinės kultūros laikraštis *Tautos mokykla* (1936. Nr. 1-24), lietuvių kalbos praktikos bei kalbos kultūros laikraštis *Gimtoji kalba* (1933-1940 metų komplektai po 10 šas.).

L. Kuodys kurį laiką buvo Jono Jablonskio sekretoriumi, tai žymaus kalbininko raštų penkiatomis, išleistas Kaune 1932-1936, manytume taip pat priklausė L. Kuodžio asmeniniam knygų rinkiniui. (Bibliotekos fonduose yra vienuolika šių raštų egzempliorių: T. 1 – 1 egz., T. 2 – 2 egz., T. 3 – 2 egz., T. 4 – 1 egz., T. 5 – 5 egz.).

Minėtinos dar kelios knygos, galėjusios priklausyti L. Kuodžiui. Tai Viktoro Čečetos *Estija: praeitis ir dabartis* (Kaunas, 1937), (joje autorius dėkoja L.Kuodžiui už knygos kalbos patikrinimą ir korektūrų peržiūrėjimą), Mykolo Biržiškos *Per Vilnių į lenkus 1928 m.* (Kaunas, 1939), (Bibliotekoje esančio egzemplioriaus antraštiniame lape yra toks įrašas pieštuku: „**Mokslo Dienoms**” 1939.VI.3.). Buvusį Bibliotekos darbuotoja Janina Arelienė mena, jog L. Kuodžio asmeninei bibliotekai priklausė ir *Lietuvos miestai* (Red. Juozo Baltakevičius. Šiauliai, 1932)

³ L.Kuodžio 1972 01 20 laiškas E.Gabulaitei. – Panevėžio apskritys G.Petkevičaitės – Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – PAVB RS). F.9-848. L. 4.

bei Jono Balio ir kitų redaguoti *Tautosakos darbai*. T. 1-3, 6 (Kaunas, 1935-1939).

Iš viso Bibliotekos fonduose atrasti 123 leidiniai, priklausę L. Kuodžio asmeniniai bibliotekai. Daugiausia yra lietuvių kalba – 106 (arba 86%), užsienio kalbomis – 17 (arba 14%): vokiečių – 5, lotynų – 6, rusų – 5, prancūzų – 1. Seniausia knyga – jau minėta K. Sirvydo *Punktay sakimu...* išleista Vilniuje 1845 m. Kai kuriuose leidiniuose yra L. Kuodžio marginalijų, pabraukymų.

Kolekcijoje yra vokiečių kalba gotišku šriftu atspausdintų knygų apie vokiečių kalbą ir literatūrą, lotynų kalbos gramatika, lotynų kalbos sintaksės vadovėlis, lotynų kalbos chrestomatija, Antano Lelio *Lenkų ir lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius, 1919). Pedagogikos žinių L. Kuodys sėmėsi iš Монро П. *История педагогики*. Ч. 1 (Москва, 1923). Taip pat paminėtina reta knygelė apie Panevėžį Гуковский К. *Город Поневежь* (Ковно, 1905).

L. Kuodžio knygų rinkinyje yra grožinės literatūros kūrinių. Tai antikos autorių Cicerono, Horacijaus, Ovidijaus veikalai lotynų kalba, L. Kuodžio kolegų išverstos ir jam padovanotos knygos: Juozo Balčikonio - *Brolių Grimų pasakos*. T. 2. 2-asis leid. (Kaunas, 1938) ir Žiulio Verno *Aplink žemę per 80 dienų*. 2-asis leid. (Kaunas, 1937), Petro Būtėno išverstas Ivano Turgenevo *Rudinas* (Panevėžys, 1931) ir kt. Kolekcijoje yra ir lietuvių grožinės literatūros. Tai Vaižganto, Jono Graičiūno, Juozo Petrulio, Stepo Zobarsko, Kazio Žirgulio kūriniai.

Anot L. Kuodį pažinojusį Bibliotekos darbuotoją, mokytoją pomėgių pastovumą ir asmeninės bibliotekos kaupimo kryptingumą lėmė begaliniis noras siekti aukštumų filologijos baruose. Tai patvirtina paties L. Kuodžio pasakyti žodžiai: „Mokytojaudamas turėjau jaustis sėdįs ne savo vežime, matyt, mano daugiau būta mokslininko, negu mokytojo.“⁴

Bibliotekos fonduose pavyko nustatyti tik nedidelę L. Kuodžio knygų kolekcijos dalį, nes, kaip jau buvo minėta, nėra įsigytų knygų sąrašo. Tikimės tęsti šį darbą ir atrasti kitus leidinius, priklausiusius šiai asmeninei bibliotekai.

⁴ Rudzinskienė I. *Pro žydinčius langus vidun pažvelgus // Panevėžio krašto pedagogai*. Panevėžys, 1997. P.91.

Kazimiero Barėno knygų kolekcija

Šiuo metu Londone gyvenantis žymus prozininkas, redaktorius, leidėjas Kazimieras Barėnas gimė 1907 m. gruodžio 30 d. Panevėžio apskrityje, Pumpėnų valsčiuje, Stanionių kaime. Mokėsi Panevėžio berniukų gimnazijoje (dabar Juozo Balčikonio gimnazija), kurią baigė 1929 metais. Gimnazijoje priklausė ten veikusiai „Meno kuopai“. Vienerius metus buvo jos pirmininku.

K.Barėnas, mokydamasis trečioje klasėje, jau redagavo ir leido moksleivių laikraštį, penktoje klasėje išleido humoro ir satyros laikraštį *Žalia varlė*, vėliau porą metų leido *Vilyčias*.⁵

Gimnazijoje K.Barėno mokytojais buvo Julijonas Lindė-Dobilas, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Matas Grigonis, Konstantinas Šakenis, Jurgis Elisonas, Mykolas Karka, Juozas Zikaras, Karolis Kliuksinas ir kt. Gimnazijos biblioteką, kurioje skaitė ir būsimasis rašytojas, tvarkė lotynų kalbos mokytojas Jonas Sokolovas. Tačiau vien ja K. Barėnas nepasitenkino. Rašytojas prisimena: „Būdamas gimnazistu, užeidavau ir į miesto biblioteką, kuri anuomet buvo Vasario 16-osios gatvėje. Ten ir knygų pasiimdavau, ir kartais periodikos paskaitydavau. Kartą, atsimenu, susėdę skaitėme bibliotekos gautus bene du *Baro* numerius abu su Jonu Šukiu, rašytoju, tada dar tik 7 ar 8 klasės gimnazistu...“.⁶ Šioje bibliotekoje K. Barėnas vokiečių kalba bandė skaityti G. Hauptmaną.⁷

Gimnazijoje pradėjo rašyti eilėraščius ir apsakymėlius. Nuo 1926 metų eilėraščius, trumpus prozos kūrinius ir straipsnius spausdino *Panevėžio balse*, *Kultūroje*, *Socialdemokrate*, *Žaizdre*, *Lietuvos studente* ir kt., dažniausiai pasirašinėdamas Barausko-Nendrės slapyvardžiu.⁸

Baigęs gimnaziją, K. Barėnas studijavo Vytauto Didžiojo universitete, Humanitarinių mokslų fakultete lietuvių kalbą ir literatūrą bei pedagogiką. Universitetą baigė 1933 metais. Nuo 1930 m. vidurio iki 1943 m. pavasario dirbo Universiteto administracijoje, paskui iki tų pačių metų liepos mėnesio – *Ateities* dienraščio sekretoriumi. Ten dirbdamas susipažino su žinomais žurnalistais ir rašytojais Aleksandru Merke-

⁵ Rašytojas Kazimieras Barėnas. Parengė V. Urbonavičienė. [Panevėžys], 1998. P.15.

⁶ K.Barėno 1993 10 21 laiškas R.Maselytei. – PAVB RS. F.60.

⁷ Rašytojas Kazimieras Barėnas. P.14.

⁸ Dabulevičienė P. Kazimieras Barėnas // *Tarp knygų*. 2001. Nr. 4. P.25.

liu, Juozu Žlabiu-Ženge, Stasiu Lauciumi, Juozu Petrėnu-Taruliu, Juliumi Būtėnu ir kt.

Artėjant frontui, K. Barėnas 1944 m. liepos 31 d. iš Lietuvos pasitraukė į Vakarų. Atsidūrė Austrijoje, vėliau persikėlė į Tilžę, kur dirbo *Ateities* redakcijoje, pusmetį darbavosi Berlyne pradėtame leisti laikraštyje *Lietuviai*. Po karo gyveno pabėgėlių stovykloje Vokietijoje. 1947 metais persikėlė į Angliją, Eklso (Eccles) mieste (netoli Mančesterio) dirbo tekstilės fabrike, aktyviai dalyvavo Didžiosios Britanijos Lietuvių sąjungos Mančesterio skyriaus veikloje. 1949 metais Mančesteryje, leidyklėlėje *Pradalgė* išleido tris knygas.

Įsikūręs Londone, 1957-1973 metais ir su pertraukomis iki 1981 metų redagavo savaitraštį *Europos Lietuvis*. 1957-1973 metais taip pat vadovavo „Nidos“ knygų klubui, išleidusiam per 100 išeivijos rašytojų knygų, redagavo ir leido tęstinį literatūros metraštį *Pradalgė* (London, 1964-1980 m., išėjo 10 knygų), išleido keturioliką *Rinktinės* sąsiuvinį (London, 1958-1963), sudarė ir išleido lietuvių prozos antologiją *Sauja derliaus* (London, 1957). Šiuo metu K. Barėnas, talkinant žmonai Marijai, redaguoja mėnraštį *Britanijos lietuvių balsas*.

Rašytojo K. Barėno plunksnai priklauso 5 novelių rinkiniai - *Giedra visad grįžta* ([Memmingen], 1953), *Karališka diena* (London, 1957); *Atsitiktiniai susitikimai* (London, 1968); *Kilogramas cukraus* (Chicago, 1978); *Pati apatinė pakopa* (Chicago, 1992) - ir 4 romanai - *Tūboto gaidžio metai* (London, 1969); *Dvidešimt viena Veronika* (London, 1971); *Beragio ožio metai* (Chicago, 1982); *Meškos maurojimo metai* (Western Springs, 1990).

Kaip Didžiosios Britanijos lietuvių gyvenimo metraštininkas, jis parengė knygas *Britanijos lietuviai, 1947-1973* (London, 1978) ir *Britanijos lietuviai, 1974-1994* (London, 1997), taip pat yra apybraižų knygos *Dar 20 metų: Bradforde ir apylinkės lietuvių veikla* (Vilnius, 1995) bendraautorius. Išvertė John'o Steinbeck'o *Tarp pelių ir vyrų* (Manchester, 1950), James'o Hilton'o *Sudie, pone Čipse* ([Memmingen], 1952).

1997 metais Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu Pirmosios lietuviškos knygos 450 metų sukakties proga už nuopelnus lietuviškai knygai K. Barėnas apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu.

Bibliotekos darbuotojų pažintis su Londone gyvenančiu kraštiečiu užsimezgė prieš devynerius metus, kai 1993 metais Biblioteką pasiekė jo laiškas: „Didžiai gerbiamieji, turime nemaža svetur ir Lietuvoje išleistų lietuviškų knygų. Kad po mūsų abiejų su žmona mirties jos neatsidurtų miesto savivaldybės šiukšlyne, reikėtų nugabenti į Lietuvą. [...] Sakau, pasiūlysiu Panevėžiui, kuriame gimnazistaudamas esu keletą metų gyvenęs iki 1929 m. rudens”.⁹

Biblioteka mielai sutiko priimti šią vertingą dovaną. Pirmoji knygų siunta (1661 egz.) Panevėžį pasiekė 1997 metais, o 2000-ųjų rugpjūtį buvo gauta ir antroji siunta (1619 egz.). Knygų ir periodinių leidinių kolekcijos persiuntimo išlaidas apmokėjo Kazimieras ir Marija Barėnai. Jie labai rūpinosi, kad vertingi knygų, „su kuriomis gyventa tiek metų...“, siuntiniai be jokių kliūčių pasiektų Panevėžį. 1997 metais Lietuvos muitinei K.Barėnas buvo parašęs net du pareiškimus:

„Šiuo pareiškiu čia, kad Klaipėdos muitinėje sulaikytosios 20 dėžių knygų yra mano dovana Panevėžio Gabrielės Petkevičaitės-Bitės Bibliotekai (Panevėžys, Respublikos 37). Prašyčiau nedaryti Bibliotekai jokių kliūčių joms be mūto mokesčio atsiimti. Be kita ko, ir ant dėžių užrašyta, kad tai „gift – dovana”.¹⁰

Antrajame pareiškime K. Barėnas rašė: „[...] Tai mūsų su žmona per daug metų surinktos knygos, kurias stengiamės atiduoti Lietuvai. Dar čia jos ne visos, vėliau siųsime daugiau. Vis dalimis”.¹¹

Rinkti knygas K. Barėnas pradėjo atvažiavęs mokytis į Panevėžio berniukų gimnaziją. Studijuodamas Kaune, retesnes knygas pirkdavo antikvariate. Deja, su savo biblioteka atsisveikino, kai teko trauktis į Vakarų. Gyvendamas Vokietijoje, perkeltųjų asmenų stovykloje, K. Barėnas ir vėl rinko knygas, tačiau barake kilus gaisrui, jos sudegė. Apie knygos reikšmę savo gyvenime K. Barėnas pasakoja: „Knyga man visuomet buvo būtinybė: ar kol ganiau, ar kol mokiausi, fabrike siūlus sukau, laikraštyje dirbau, pats prie knygų leidimo buvau prikišęs pirštus, ar pensininkau”.¹²

⁹ K.Barėno 1993 09 27 laiškas R.Maselytei. – PAVB RS. F.60.

¹⁰ K.Barėno 1997 06 18 pirmasis pareiškimas Lietuvos muitinei. – Ten pat.

¹¹ K.Barėno 1997 06 18 antrasis pareiškimas Lietuvos muitinei. – Ten pat.

¹² *Rašytojas Kazimieras Barėnas*. P.12.

Taigi, K. Barėno asmeninė biblioteka, kurios dalį – 3280 egz. - rašytojas padovanojo Bibliotekai, buvo suformuota Didžiojoje Britanijoje. Pačios seniausios kolekcijos knygos yra išleistos XX a. pirmame-antrame dešimtmetyje. Minėtinis: gotišku šriftu išspausdintas *Naujas Testamentas mūsų Viešpaties ir Išganytojo Jėzaus Kristaus, į lietuviškąją kalbą išverstas* (Berlynas, 1905) ir išleistas kartu su *Psalmų Davido* (Berlynas, 1905), Renon E. *The Apostles* (London, 1905), Amerikos lietuvių laikraštiniųko, leidėjo ir spaustuviniųko Domininko Tado Bačkausko *Dukte pustyniu: apysaka iš laiku kares terp europenu ir indyjonu Sziauriniame Amerike* (Mahanoy City (Pa.), 1907), kunigo, visuomenininko Juozo Norbuto *Lietuvos vargai* (Glasgow, 1916).

Didžiausią K. Barėno kolekcijos dalį (96%) sudaro Didžiojoje Britanijoje, JAV, Vokietijoje, Australijoje, Kanadoje ir kt. užsienio šalyse išleisti leidiniai. Lietuvoje išleistų knygų tėra 4%. Kaune XX a. 3-5-jame dešimtmetyje išleistų knygų skaičius neviršija 10. Minėtinis Mykolo Biržiškos *Mūsų raštijos istorija*. D. 1. 2-asis leid. (Kaunas, 1925), *Duonelaičio gyvenimas ir raštai*. 3-iasis leid. (Kaunas, 1927), Vandos Daugirdaitės-Sruogienės *Lietuvos istorija* (Kaunas, 1935). Knygų rinkinyje saugoma ir Fridricho Bajoraičio poezijos knygelė *Gyvumo žodžiai* (Tilžė, 1932). Knygos, išleistos Lietuvoje XX a. pabaigoje – tai K. Barėno bičiulių Lietuvoje dovanos.

Kolekcijos kalbinė sudėtis tokia: leidinių lietuvių kalba yra 2408 (73%), užsienio kalbomis 872 (27%), iš jų anglų – 835, vokiečių - 22, latvių - 6, lenkų – 3, prancūzų, rusų, ispanų – po 2.

Išskirtinę vietą kolekciijoje užima grožinė literatūra (per 40%). Joje yra per 50 „Nidos“ knygų klubo išleistų knygų. Besidomintys memuarais suras poeto Vinco Mykolaičio–Putino sesers Magdalenos-Marijos Mykolaitytės-Slavėnienės, prezidento Aleksandro Stulginskio, Lietuvos nepriklausomybės akto signataro, diplomato, istoriko Petro Klimo, rašytojo kun. Mykolo Vaitkaus, matematiko Viktoro Biržiškos, poeto Alfonso Nykos-Niliūno atsiminimus.

K. Barėno, knygų kolekcionieriaus, interesus suformavo jo išsilavinimas, profesija, visuomeninė veikla. Kolekcija teminiu požiūriu yra be galo įvairi. Tai leidiniai kultūros istorijos, žurnalistikos, filosofijos, religijos, politikos, ekonomikos, švietimo, tautosakos, lietuvių kalbos ir literatūros istorijos, Lietuvos istorijos ir kt. tematika. Minėtinis *Lietuvių*

knyga *tremtyje, 1945-1948* (Neumuenster, 1948), *Lietuvių tremtinių bendruomenės statutas* ([Hanau], 1946), Juozo Prunskio *Ką ir kaip rašyti į laikraštį* (Chicago, 1950), Vytauto Jono Bagdanavičiaus *Tautos samprata ir lietuvių tautos individualybė* (Čikaga, 1977), Kazimiero Paltaroko *Tikybės pirmamokslis*. 18-asis leid. (Regensburg, 1945), Jono K. Kario *Nepriklausomos Lietuvos pinigai* (New York, 1953) bei *Senovės lietuvių pinigai* (Bridgeport, 1959), *Stenografijos konspektas mokykloms, kursams ir savimokai* (Rebendorf, 1948) ir kt. Vertingi žymių pasaulio tapytojų paveikslų reprodukcijų leidiniai – tai išskirtinė rašytojo žmonos Marijos domėjimosi sritis.

Kolekciijoje yra ir įvairių periodinių leidinių (per 40%). Beveik visi jie, išskyrus 6 egz. latvių kalba, yra lietuvių kalba išleisti Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje, JAV. Minėtini: Vokietijoje ėję lietuvių laikraštis *Lietuviai* (Berlynas, 1945), kurio redakcijoje dirbo ir K. Barėnas, Pulgjo Andriušio redaguotas lietuvių išeivių neperiodinis humoro žurnalas *Dievo paukštėlis* (Nürtingen, 1947. Nr. 3,5), K. Barėno redaguotas Tolk'o (Vokietija) lietuvių išeivių stovyklos rotatorinis leidinys *Nemuno aidas* (Tolk, 1945. Nr.8,17-20,27-31,33; 1947. Nr.1-2), K. Barėno ir Broniaus Daunoro redaguotas Neustadt'o ir Eutin'o (Vokietija) lietuvių išeivių stovyklų leidinys *Pašvaistė* (1947. Nr. 1-3) ir kt. Skaitytojų pamėgtus kūrybos ir analizės žurnalo *Metmenys*, kultūros žurnalo *Aidai* numerius K. Barėnas taip pat padovanojo Bibliotekai. Norėtusi paminėti ir žurnalų latvių kalba šešis numerius. Tai Anglijos latvių kultūros žurnalas *Ceļa zīmes* (London, 1974. Nr. 54) ir literatūros, mokslo, Baltijos tautų kultūros žurnalas *Treji vārti* (Michigan, 1972-1974 metų penki numeriai). Šiuose žurnaluose publikuotos K. Barėno novelės iš rinkinių *Atsitiktiniai susitikimai* ir *Dvidešimt viena Veronika*.

Pats seniausias periodinis leidinys kolekciijoje yra Škotijos lietuvių tautinės krypties mėnesinis žurnalas *Naujas laikas*=*New era* (Bellshill, 1930. Nr. 3).

Asmeninėje bibliotekoje esantys leidiniai paprastai yra žymimi nuosavybės ženklais: antspaudais, ekslibrisais, įrašais ranka. K. Barėnas visus savo bibliotekos leidinius pažymėjo mažu stačiakampio formos antspaudu - **K. BARĖNAS**. Keliose knygose yra proveniencijos **K. Barėno** bei **Kaz. Barauskas**.

K. Barėnas, dirbdamas *Europos Lietuvos* redaktoriūmi, yra gavęs knygų su leidėjų prašymu jas paminėti ir recenzuoti savaitraštyje. Kolekcijoje yra per 80 egz. tokių knygų su antspaudais arba lipdėmis bei leidėjų įrašais „**Prašome paminėti ir parecenzuoti.**” Ne vienoje knygoje yra K. Barėno marginalijų arba lapelių su pastabomis apie tą kūrinį. Vienaime laiške K. Barėnas rašė: „[...] turėjau nemaža rašytojų bičiulių ir jie, kai naują knygą išleisdavo, tai atsiųsdavo su įrašu. Tai ir yra su tokiais įrašais knygų S. Santvaro, V. Alanto, Ant. Gustaičio, Bern Brazdžionio, P. Orintaitės, Alės Rūtos, L. Žitkevičiaus, P. Pilkos, Alg. Gustaičio, L. Švalkaus, Vl. Šlaito, A. Lukšytės”.¹³

Galima paminėti ir daugiau rašytojų ir poetų, dovanojusių K. Barėnui savo knygas. Tai Antanas Škėma, Mykolas Vaitkus, Kazys Bradūnas, Sigitas Geda, Balys Auginas, Zenta Tenisonaitė, kraštiečiai Benediktas Rutkūnas, Janina Narūnė ir kt.

Kelios knygos K. Barėno kolekcijoje yra kažkada priklausiusios Kaune veikusiai Draugijai užsienio lietuviams remti, Kempteno lietuvių dr. V. Kudirkos vardo pradžios mokyklai, Lietuvių Katalikų Blaivybės Draugijai Glasgow'e. Tai liudija knygose esantys minėtų organizacijų antspaudai.

Kolekcijoje taip pat yra keli numeruoti knygų egzemplioriai. Paminėsiu Flensburgo lietuvių metraščių *Dienos be Tėvynės* (Flensburg, 1946), kurio antraštinio lapo antroje pusėje užrašyta „**Nr. 36 D. Gerb. P. K. Barauskui.**”

Kazimieras ir Marija Barėnai Bibliotekai patikėjo rūpintis ir išsaugoti ateities kartoms didelę ir vertingą knygų kolekciją. Šios kolekcijos apžvalgos pabaigai norėčiau pacituoti filosofo Juozo Girniaus žodžius: „Grįždama tėvynėn, egzodo literatūra grįš ne tik pati jo gyventi, bet ir savo ruožtu stiprinti lietuviškąją atsparą pačiu pagrindiniu savo liudijimu, kad lietuviškajai gyvybei nėra kitos pažadėtiosios žemės, kaip tėvų žemė – Lietuva.”¹⁴

¹³ K. Barėno 1994 03 14 laiškas R. Maselytei. – PAVB RS. F. 60.

¹⁴ Dabulevičienė P. Kazimieras Barėnas. P. 24.

Rapšių šeimos knygų kolekcija

Panevėžyje, tylioje Šv. Zitos gatvėje, stovi didelis dviejų aukštų namas. Jame gyveno pedagogai Julija ir Petras Rapšiai su vaikais Joana-Laimute ir Romualdu.

Petras Rapšys gimė 1902 metais Panevėžio apskrityje, Naujamiestyje. Litanistikos studijas baigė Vytauto Didžiojo universitete, prancūzų kalbą studijavo Prancūzijoje. Julija Juodeškaitė-Rapšienė gimė 1903 metais Marijampolės apskrityje, Liudvinavo valsčiuje, Baraginės kaime. Vytauto Didžiojo universitete baigė Matematikos-gamtos fakulteto matematikos-fizikos skyrių.

I Panevėžį J. ir P. Rapšiai atvyko 1935 metais. Iki tol J. Rapšienė mokytojavo Alytuje, o P. Rapšys – Rokiškio rajone. Panevėžyje P. Rapšys dėstė lietuvių ir prancūzų kalbas, literatūrą bei logiką berniukų ir mergaičių gimnazijose. Dėstė ir Panevėžio mokytojų seminarijoje.

Sunku to meto Panevėžio kultūrinę aplinką įsivaizduoti be „Meno kuopos“. Poetei Salomėjai Nėriai išvykus į Paryžių, „Meno kuopos“ globėju tapo mokytojas P. Rapšys. Amžininkų prisiminimuose iškyla šviesi, jautri ir plataus akiračio asmenybė. Litanistas, grožinės literatūros vertėjas Dominykas Urba prisimena: „[...] Mes kartu buvome mokytojais Panevėžy, gimnazijoje. Petras Rapšys turėjo ir literatūrinių polinkių. Mūsų tarpe buvo žinomas jo literatūrinis žanras – pasakėčia be moralės, t.y. be moralo. Tų pasakėčių jis buvo prirašęs nemažai. P. Rapšys buvo žmogus labai geras. Lengva su juo buvo bendrauti, atsiveriantis lengvai. Savo nusiteikimais buvo labai doras žmogus, žodžio žmogus. Kiek atsimenu, ką esu skaitęs iš jo darbų, man darė įspūdį gera. [...] Po karo kartu su Juozu Keliuočiu išvertė Alphonse'o Daudet'o prozas, 1969 metais išėjo šios prozos rinktinė *Laiškai iš mano malūno*. Kuklus žmogus buvo, gal net per daug kuklus. Su savo duomenimis, gabumais, išsimokslinimu jis galėjo daugiau pasireikšti, bet jis to nemėgo”.¹⁵

Buvusi P. Rapšio mokinė, šviesios atminties mokytoja Elena Gabulaitė savo atsiminimuose apie 1935-1937 mokslo metus mergaičių gimnazijoje rašė: „Mokytojas Petras Rapšys (Rapševičius tada) 8a kl. dėstė logiką (paralelėje 8b kl. – lietuvių k. ir literatūrą). [...] Susitikda-

¹⁵ V. D. Petras Rapšys, vertėjas // *Naujoji Romuva*. 1995. Nr. 3. P.34.

vau mokytoją „Meno kuopoje”. [...] Iš jo paskaitų geriausiai įsisąmoninau, [...], kas tai yra poezija ir kas ne poezija. Gali būti eilėraštis be lašo poezijos ir gali būti prozos forma parašyta, bet gryniausia poezija. Vėliau, jau būdama mokytoja, sužinojau, kad mokytojas rašė eilėraščius *Panevėžio balse*, *Panevėžio garse*. Skaitydavome jo Pasakėčias be moralės”.¹⁶

P. Rapšys aktyviai bendradarbiavo Juozo Keliuočio redaguojamoje *Naujojoje Romuvoje*. Žurnale buvo paskelbti P. Rapšio eilėraščiai, užsienio šalių poetų eilėraščių ir Andre Gide'o apysakų *Izabelė*, *Pastoralinė simfonija* vertimai.

P. Rapšys mirė 1950 metais. Palaidotas Panevėžio Senamiesčio kapinėse.

Julija Rapšienė Panevėžio mergaičių gimnazijoje dėstė fiziką ir matematiką. Buvusios jos auklėtinės Stasė Mikeliūnienė, Valerija Švilpienė ir Aleksandra Černienė prisimena, kad klasės auklėtoja buvo griežta, reikli, gerai išaiškindavo dėstomą dalyką. Kadangi J. Rapšienė kilusi nuo Marijampolės, jos kalba „buvo labai taisyklinga, raiški, labai vaizdinga”.¹⁷

Mergaičių gimnazijoje mokytoja dirbo iki pensijos. Mirė 1979 metais, palaidota Panevėžyje, Kristaus Karaliaus katedros kapinėse.

Rapšių sūnus Romualdas gimė 1932 metais, mokėsi Panevėžyje, I-ojoje vidurinėje mokykloje (dabar Juozo Balčikonio gimnazija), studijavo dailę Maskvoje. Nuo 1956 metų dirbo Vilniaus apipavidalinimo kontoroje, paskui – Rusų dramos teatre scenografu. Laisvalaikiu tapė. Yra nutapęs motinos portretą, naturmortų, peizažų. Mirė 1977 metais, palaidotas Vilniuje. Beveik visas kūrybinis palikimas saugomas tėvų namuose.

Rapšių dukra – žinoma vertėja, prancūzų kalbos specialistė, teatrologė Joana - Laimutė Rapšytė gimė 1938 metais Panevėžyje. 1958 metais baigė Panevėžio 2-ąją vidurinę mokyklą (dabar G. Žemkalnio gimnazija), o 1963 metais – Vilniaus pedagoginį institutą. Nuo 1963 iki 1994 metų Vilniaus universitete dėstė prancūzų kalbą ir literatūrą. 1973 metais Maskvos M. Torezo valstybiniame pedagoginiame užsienio kalbų

¹⁶ Gabulaitė E. Jokie atsiminimai žodžiuose netelpa – PAVB RS. F.9-62. L. 23 - 25.

¹⁷ Laimos Rapšytės atsiminimai apie savo motiną Juliją Rapšienę. – PAVB RS. F.70.

institute apgynė filologijos mokslų daktaro disertaciją *Лингвистическая природа перифразы и её стилистические функции* (*Stilistinės priemonės lingvistinė analizė: perifrazė*).

J.- L. Rapšytė į lietuvių kalbą išvertė prancūzų rašytojų A.Kamiu, Verkoro, B. M. Kolteso, M. Diuras ir kt. kūrinius, rašė spektaklių recenzijas, straipsnius literatūros klausimais. Vertėja redagavo savo tėvo išverstas A. Gide'o apysakas *Pastoralinė simfonija* ir *Izabelė*. Šie naujai redaguoti vertimai publikuoti *Naujojoje Romuvoje* 1995 metais.

J.- L. Rapšytė mirė 2000 metais, palaidota šalia mamos.

Rapšių namuose buvo sukaupta daug knygų. Knygas mėgo ir tėvai, ir vaikai. Rapšių biblioteką žinojo miesto inteligentai. Ja naudojosi režisieriai Juozas Miltinis, Vaclovas Blėdis, vertėjas Matas Melėnas, teatrologas, režisierius, vertėjas Giedrimundas Gabrėnas, atkurtos *Naujosios Romuvos* redaktorius vilnietis Vaidotas Daunys. Prancūzišką literatūrą apie teatrą J.- L. Rapšytei dažniausiai dovanodavo režisierius J. Miltinis. Vėliau dalį šių knygų J.-L. Rapšytė padovanojo savo geram bičiuliui režisieriui G. Gabrėnui. Ji yra taip pat minėjusi, kad Rapšių namuose lankydavosi kalbininkas Petras Būtėnas. Dažniausiai P. Rapšys ir P. Būtėnas kalbėdavosi apie knygas, literatūrą.

J.- L. Rapšytė norėjo, kad po jos mirties Rapšių knygos būtų kam nors reikalingos, kad jas skaitytų. „O taip bijau, kad nepapultų į krosnį, kad nesudegtų. Žinoma, tada bus šilta, bet nebus minties“ – baiminosi ji.¹⁸ Dėl to ir nusprendė dalį tėvų ir savo knygų kolekcijos padovanoti Bibliotekai. 1999 metais 1024 knygos iš Rapšių šeimos asmeninės bibliotekos surado naujus namus.

Rapšių šeimos knygų kolekciją formavo tėvas, motina ir dukra. P. Rapšio kolekcijos teminį kryptingumą sąlygojo jo darbas gimnazijoje, bendradarbiavimas *Naujojoje Romuvoje*. Jis domėjosi filologija, literatūrologija - tiek lietuvių, tiek užsienio (ypač prancūzų) – logika, psichologija. Ne veltui knygų kolekcijoje yra V. Dubo *Anatole France* (Kaunas, 1928), B. Sruogos *Rusų literatūros istorija* (Kaunas, 1931), lietuvių bei užsienio šalių rašytojų kūryba (V. Krėvės, J. Biliūno, V. Mykolaičio-Putino, Maironio, A.Čechovo, R. Rolano, A. Franso, O. Balzako, H. Ibseno, Moljero ir kt.), logikos ir psichologijos vadovėliai (Челпанов Г.

¹⁸ Jasėnas J. Laima Rapšytė: „Jie buvo...“ // *Žemaičių saulutė*. 2000 04 28. Nr.17. P.1.

Учебник логики (Москва, 1909), Gobis J. *Moterų psichikos bruožai* (Linkuva, 1927).

P. Rapšio knygos pažymėtos proveniencijomis **P. Rapševičius, P. Rapšys** bei jo kolegų dedikacijomis. Minėtinos pedagogo Zigmo Kuzmickio, pedagogo, rašytojo Juozo Povilonio, kalbininko Petro Būtėno dedikacijos. P. Rapšio marginalijų, pabraukimų yra knygos apie lietuvių kalbą.

Juliją Rapšienę domino knygos apie auklėjimą, pedagogiką, grožinę literatūrą. Jai priklausiusios knygos irgi pažymėtos asmenvardiniais įrašais. Minėtinos dvi knygos, jos įsigytos, kai dar nebuvo išteklėjusi už P. Rapšio: Karolio Dineikos *Keli tautiški žaidimai* (Kaunas, 1923), Juozo Mičiulio *Pedagogika ir didaktika* (Kaunas, 1928). Jose proveniencija – **Julijos Juodeškaitės**. Keliose knygose randami įrašai **J. Rapšienė, J. Rapšienės** (Juozo Gobio *Trumpas pedagogikos kursas* (Kaunas, Marijampolė, 1930), G. Petkevičaitės-Bitės *Raštai*. Kn. 1 (Vilnius, 1966) ir kt.).

Dedikaciją *Literatūros ir kalbos* ketvirtajame tome (Vilnius, 1959) J. Rapšienei įrašė rašytoja, dramaturgė Aušra-Marija Sluckaitė: „Puslapiuose apie Salomėją Panevėžy ieškojau Jūsų žodžių... Šis mielas miestas man visuomet primena Jus. Su pagarba p. Rapšienei – Aušra S. Vilnius, 1960.V.9.”

Joanos - Laimutės Rapšytės sukauptos knygos irgi atskleidžia jos, kaip dėstytojos, vertėjos, prancūzų kalbos specialistės, teatrologės interesus: tai vertimo stilistikos, teatro istorijos knygos, lietuvių ir užsienio šalių rašytojų kūryba, įvairių mokslinių kalbotyros konferencijų pranešimų rinkiniai.

J.- L. Rapšytės knygos pažymėtos įrašu **L. Rapšytės**, yra dovanotų su autorių, vertėjų, bičiulių, kolegų dedikacijomis. Minėtinos vertėjų Vytauto Bikulčiaus, Lauryno Skūpo, literatūrologų Dovydo Judelevičiaus, Irenos Kostkevičiūtės, rašytojų Grigorijaus Kanovičiaus, Mykolo Sluckio, Aušros Sluckaitės, poetų Juliaus Kelero, Vytauto Rudoko ir jo žmonos Irenos, kolegų iš užsienio ir kt. dedikacijos.

Kolekcijoje yra keleta knygų, pažymėtų Rapšių sūnaus Romualdo antspaudais. Turėdamas menininko sugebėjimų, jis galėjo pats pasidaryti antspaudus knygoms žymėti. Vienu antspaudu **R. Rapsio / Knygynelis Nr.** buvo žymimas pats knygos lapas, o kitu – **KNYGA / Nr. / R.**

RAPŠIO buvo pažymimas popieriaus lapelis, įklijuojamas knygoje. Kolekcijoje yra 5 knygos, pažymėtos tokiais antspaudais. Tikėtina, kad R. Rapšys savo antspaudais pažymėjo jam patikusias knygas. Minėtinos Juozo Gobio *Karo psichologijos bruožai* (Šiauliai, 1923), J. Birzino *Būsimasis pasaulio karas* (Kaunas, 1933), Jono Remeikos *Lietuvos praeities vaizdai* (Kaunas, 1939). Yra viena knyga (Gercenas A. *Kas kaltas?* (Vilnius, 1949), dedikuota R. Rapšiui: „**Abiturientui Rapšiui Romualdui, pavyzdingo elgesio ir gerai baigusiam Panevėžio I Vidurinės Mokyklos 1949/50 m.m. laidą. [Parašas] Panevėžio I Vidurinė Mokykla. Panevėžys, 1950.VI.27.**“

Rapšių šeimos knygų kolekcijos chronologinės ribos - 1902-2000 metai. Iš senųjų minėtinos Goerth A. *Die Lehrkunst* (Leipzig, 1902), *Cours de philosophie positive* (Paris, 1907), *Madame Butterflay* (Paris, 1906) ir kt. Iš knygų lietuvių kalba kolekcijoje seniausia yra Vydūno *Mūsų laimėjimas* (Tilžė, 1913).

Kolekcijos knygų leidimo vietų geografija plati: Kaunas, Vilnius, Biržai, Panevėžys, Paryžius, Berlynas, Leipcigas, Varšuva, Maskva, Sankt-Peterburgas, Kijevas, Ryga, New York ir kt. Daugiausia yra rusiškų - 444, lietuviškų - 331, prancūziškų - 157, kitų (vokiečių, anglų, lenkų, lotynų) - 92. Kolekcijoje daug leidinių kalbotyros, literatūrologijos klausimais ir grožinės literatūros kūrinių - 889 egz. (87%), kitų mokslo sričių knygų - 135 egz. (13%).

Į Bibliotekai dovanotas kolekcijos knygas įklijuotos vilniečio dailininko Valentino Antanavičiaus sukurtų Laimos Rapšytės ekslibrisų kopijos. Padovanojusi šias knygas, J.-L. Rapšytė pasakė: „Viskas iš didelės meilės ir pagarbos knygoms. Knyga neegzistuoja neskaitoma“.

Ateityje tikimės papildyti Bibliotekoje esančią Rapšių šeimos knygų kolekciją ir dar išsamiau ją patyrinėti.

Elenos Gabulaitės ir Aleksandro Šilgalytės knygų kolekcija

Elena Gabulaitė gimė 1916 m. Panevėžio apskrityje, Ramygalos valsčiuje, Žudžių kaime. Baigė Barklainių pradinę mokyklą, Ramygalos 6 klasių progimnaziją. Progimnazijoje buvo puiki ateitininkė, literatė, savo rašinius siuntė į ateitininkų spaudą. 1935 metais E. Gabulaitė - jau

Panevėžio mergaičių gimnazijos moksleivė. Panevėžyje atsivėrė platesnė erdvė žinioms ir kultūrai. Čia ji susitiko su žymiais mokytojais – lituaniste Petronėle Bylaite-Bernadišiene, istorike Marija Giedraitiene, literatu, vertėju Petru Rapšiu, kalbininku Petru Būtėnu, poete Salomėja Nėrimimi, rašytoja Gabriele Petkevičaitė-Bite. Ateitininkams vadovavo iš Ramygalos atkeltas jai pažįstamas kapelionas Alfonsas Sušinskas.

1937 metais E. Gabulaitė pradėjo lietuvių kalbos ir literatūros studijas Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete. Klausėsi profesorių Vinco Mykolaičio-Putino, Juozo Ereto, Prano Dovydaičio, Vinco Krėvės, vyskupo Mečislovo Reinio ir kt. paskaitų. E. Gabulaitės eilėraščius spausdino žurnalas *Ateities spinduliai*. Įpusėjus studijoms, ji tapo šio žurnalo moksleivių skyriaus redaktore. Kartu E. Gabulaitė bendradarbiavo *Ateityje*, *Naujojoje vaidilutėje*, *Panevėžio garse*, *Liepsnose*, *Studentų dienose*, *Naujosiose Biržų žiniuose*.

Universitetą baigė 1942-aisiais, sunkiais okupacijos ir karo permainų metais, Vilniuje. 1942-1944 metais E. Gabulaitė dirbo Biržų gimnazijoje. 1944 metais mokytoja sugrįžo į Panevėžį. Teko antrą kartą įsigyti aukštojo mokslo diplomą Šiaulių pedagoginiame institute, nes karo metais įsigytojo sovietų valdžią nepripažino.

Panevėžyje E. Gabulaitė lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė 2-ojoje vidurinėje mokykloje, darbo jaunimo mokykloje (dabar Suaugusių mokyimo centras), 1-ojoje vidurinėje mokykloje.

Išdirbusi 29 metus, E. Gabulaitė 1971 metais paliko mokyklą, nes nebebuvo pageidaujama. Tada mokytoja pasinėrė į kraštotyros ir visuomeninę veiklą. Surinko gausią medžiagą ir parašė išsamią studiją apie rašytoją, kunigą Joną Balvočių-Gerutį. Lankė gimtojo Žudžių ir aplinkinių kaimų senolius, užrašinėjo jų pasakojimus iš praėjusių laikų. Remdamasi surinktais atsiminimais, archyvine medžiaga, savo vaikystės ir jaunystės išpūdžiais mokytoja parašė kraštotyros darbą *Tėviškės takais*. Su ramygaliečiu kunigu Broniumi Barausku surinko medžiagą ir parašė Ramygalos istoriją. Mokytojos užrašyti ir išsaugoti prisiminimai apie gimtojo krašto žymius žmones – kalbininką akademiką Juozą Balčikonį, kompozitorių Antaną Račiūną, vienuolės Kaupaitės, Apoloniją Sereikaitę – seserį Augustiną.

Mokslo metai Ramygaloje, Panevėžio mergaičių gimnazijoje, Kauno Vytauto Didžiojo universitete aprašyti jos dienoraščiuose, prisi-

minimų sąsiuvinuose. Mokytoja išsaugojo atsiminimus apie gimnazijos mokytojus (P. Rapšį, L. Kuodį, P. Būtėną, G. Petkevičaitę-Bitę, J. Lindę-Dobilą, S. Nėrį), universiteto dėstytojus, prieškario ateitininkų veiklą.

Turtingas mokytojos epistoliarinis palikimas. Išliko jai rašyti buvusių klasės, studijų draugų, atsidūrusių už Atlanto, laišškai (Onos Penkauskaitės-Girniuvienės, filosofo Juozo Girniaus žmonos, Aleksandros Kalvėnaitės- Kazickienės). E. Gabulaitė susirašinėjo su profesoriais Pranu Dovydaičiu, Vanda Zaborskaite, etnografe Angele Vyšniauskaite, kalbininku Dominyku Urbu, kunigais Augustinu Liepiniu, Rapolu Kuodžiu, Broniumi Barausku. Mokytojos rankraštinis palikimas dabar saugomas Bibliotekos Rankraščių skyriuje.

E. Gabulaitė mirė 1999 metais, palaidota Ramygaloje (Panevėžio rj.).

E. Gabulaitės namuose Panevėžyje, Sirupio gatvėje, daugiau kaip keturis dešimtmečius gyveno ir Aleksandra Šilgalytė – mokytoja lituanistė, beletristė.

A. Šilgalytė gimė 1904 metais Palangoje. 1920 metais su vyresne seserimi Felicija atvyko į Panevėžį. Čia jos mokėsi mokytojų seminarijoje, o Aleksandra dar baigė ir sporto kursus Palangoje. Studijas A. Šilgalytė baigė jau dirbdama Kauno jėzuitų gimnazijos pradinėje mokykloje. Nuo 1927 iki 1931 metų ji dirbo Panevėžio miesto pradžios mokykloje.

A. Šilgalytė buvo idealistė ir kaimo mokytojos dalios nesibodėjo: Skaruliai, Gaigalai, Šaukėnai, Obeliai, Panemunė – tai vis jos mokytojavimo vietos. Iš viso per 34 darbo mokykloje metus buvo pakeista 13 ar 14 darbo vietų. Penkis metus buvo Joniškėlio (Pasvalio rj.) pradinės mokyklos vedėja. Keletą metų dirbo Panevėžio berniukų amatų mokykloje. Ten dėstė lietuvių kalbą iki pat mokyklos likvidavimo, mokytojavo ir Panevėžio 5-ojoje vidurinėje mokykloje, keletą mėnesių – 2-ojoje vidurinėje mokykloje. A. Šilgalytė buvo iškili mokytoja, nepakeičiama oratorė, mylima mokinių ir kolegų.

A. Šilgalytė – tai dar vienas tragiškosios kartos talentas. Rašyti pradėjo jau būdama mokytoja. Panevėžyje susipažino su mokytoja, rašytoja Brone Buivydaite-Mičiuliene, susirašinėjo su ja. Ši vieną josios laišką parodė Šatrijos Raganai. Pastaroji B. Buivydaitei parašiusi: „Būti-

nai pasakyk tai mokytojai, kad ji yra tikra rašytoja". Netrukus A. Šilgalytė novelės pradėjo spausdinti moterų inteligenčių žurnalas *Naujoji vaidilutė*. Siuntė ji į šį žurnalą ir knygų recenzijas, pasirašytas E. Gaučytės slapyvardžiu.

1938 metų 12-ajame *Naujosios vaidilutės* numeryje buvo įdėta A. Šilgalytės nuotrauka ir parašyta: „Realistė, pasižyminti dideliu pastabumu ...". A. Šilgalytė bendradarbiavo ir laikraštyje *Rytas*, savaitraštyje *Panevėžio garsas*, žurnale *Lietuvos mokykla* ir kt.

A. Šilgalytė mirė 1997 metais, palaidota Palangoje. 1999 metais išleisti jos memuarai *Žingsniai ir žingsniai* – savotiškas autorės vaikystės dienoraštis.¹⁹

2000 metų pradžioje E. Gabulaitės sūnėno šeima, tarpininkaujant Anykščių A. Baranausko ir A. Žukausko-Vienušio memorialinio muziejaus darbuotojai Almai Ambraškaitei, sutiko E. Gabulaitės ir A. Šilgalytės knygų kolekcijos dalį – 2237 egz. – perduoti Bibliotekai.

Abiejų šviesuolių mokytojų knygų kolekcijoje – gausybė įvairios tematikos leidinių: pusė kolekcijos sudaro grožinė literatūra lietuvių kalba, filologijos ir kalbotyros klausimus gvildenančios knygos, o kita pusė – filosofijos, psichologijos, pedagogikos, auklėjimo, religijos, kraštotyros, istorijos ir kt. sričių knygos. Minėtini J. Jablonskio, V. Krėvės, V. Mykolaičio-Putino raštai, Viktoro Hugo *Vargdieniai* (Kaunas, 1935-1936), Vlodo Žuko *Lietuvos bibliografijos istorija* (Vilnius, 1983), knygos iš serijų *Tėvų biblioteka*, *Etikos etiudai*, *Kalba ir žmonės*, *Mokinių biblioteka*, įvairūs maldynai ir kt.

Pagal išleidimo vietą kolekcijos knygos pasiskirsto taip: Lietuvoje išspausdintas 2190 egz., užsienio šalyse – 128 egz. (Vokietijoje – 23, Sankt-Peterburge – 4, Čikagoje – 3 ir tt.).

Pačios seniausios kolekcijos knygos yra Motiejaus Valančiaus iš lenkų kalbos išverstas *Трумпась катехизмась, аукцяусей крашта виреснибей лійпантъ парашитась дьль каталику януменесь, и мокслусь лейдамось* (Вильной, - 1865), Aleksandro Dambrausko-Jakšto *Dainų skrynelė* (Peterburgas, 1905), G. Petkevičaitės-Bitės ir Žemaitės (Dviejų Moterų) *Parduotoji laimė* (Vilnius, 1905), Domininko Keliauninko *Rankvedis angliškos kalbos* (Chicago, 1906), *La France*

¹⁹ Šilgalytė A. *Žingsniai ir žingsniai*. [Utena], 1999.

littéraire (Vilno, 1909), Vydūno *Vokietiu-lietuvu žodių rinkinys = Deutsch-litauischer Wortschatz* (Tilžė, 1916).

Kolekcijoje yra ir mokytojų sukaupti įvairūs periodiniai leidiniai: moksleivių žurnalas *Ateities spinduliai*, ateitininkų katalikiškas mėnesinis žurnalas moksleiviams *Ateitis*, kalbos kultūros žurnalas *Gimtoji kalba*, ateitininkų žurnalas *Naujoji vaidilutė*, literatūros ir meno mėnesinis iliustruotas žurnalas *Kūryba*, kultūros ir visuomenės gyvenimo mėnesinis žurnalas *Židinys* ir kt.

Knygas mokytojos žymėjo asmenvardiniais įrašais **E. Gabulaitė; A. Šilgalytė**.

Mokytojos pažinojo daug žymių Lietuvos kultūros ir mokslo žmonių. Tą byloja dedikacijos knygose: „**Maloniajai Aleks. Šilgalytei Vydūnas 1938.II.15**” (Vydūno *Vyrai viską padarys* (Tilžė, 1937)), „**Gerajai prietelei Aleksytei aut. 1935.XI.9**” (Juožo Mičiulio *Bažnyčios istorija* (Kaunas, 1935)), „**E. Gabulaitei – už dėmesį tautotyrai 93.04.22**” (Kazimiero Račkausko sudarytoje bibliografinėje rodyklėje *Gimtinė* (Vilnius, 1993)), „**Mokytojai E. Gabulaitei – ją iš tolo pažinėjusi ir gerbusi autorė (buv. Mergaičių g-ją 1946 m. laida)**” (Jani nos *Žekaitės Lietuvių romanas* (Vilnius, 1970)), „**Gražių dienų Panevėžy bičiulei**” (Vandos Zaborskaitės *Eilėraščių menas* (Vilnius, 1965) ir kt. Reikėtų paminėti ir tai, kad A. Šilgalytė yra išsaugojusi savo sesers Felicijos knygėlę, pažymėtą įrašu **F. Šilgalytės** (Dygasinskis A. *Žvirbliai* (Kaunas, 1922).

Galima manyti, kad kolekcijoje esančios Chicago’je, Shenandoah’e, Brooklyn’e 1906-1912 metais išleistos knygos galėjo priklausyti E. Gabulaitės dėdei Kazimierui, atvykusiam iš JAV į Žudžius padėti auginti be tėvo likusių brolio dukrų.

Mokytojų E. Gabulaitės ir A. Šilgalytės kolekcijoje persipynė dviejų aristokratiškos dvasios moterų kauptos knygos. Mokytojos surinko vertingą humanitarinę, lituanistinę biblioteką, atitikusią jų darbo ir visuomeninės veiklos poreikius. Visa tai ir sudaro visos šios kolekcijos unikalumą.

Juozo Miltinio knygų kolekcija

Apie režisieriaus J. Miltinio knygų kolekciją plačiau nekalbėsiu, nes apie tai 1998 m. Bibliotekoje vykusioje konferencijoje *Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis* išsamiai pasakojo Nijolė ir Vaclovas Blėdžiai.

Jos atsiradimą mūsų Bibliotekoje nulėmė paties režisieriaus valia, kurią jis išdėstė 1993 metais parašytame testamente. Paveldėta J. Miltinio asmeninė biblioteka, palyginus su kitomis žinomomis mokslininkų, švietėjų ar intelektualų asmeninėmis bibliotekomis, nėra didelė – 3489 leidiniai. Tačiau unikali jos sukaupimo aplinkybės, kalbinė ir teminė sudėtis, knygų ženklai (antspaudai, ekslibriai ir kt.), režisieriaus marginalijos.

J. Miltinio asmeninė biblioteka turtinga filosofine, psichologine, grožine literatūra, sociologijos, teatro ir kino, medicinos ir pedagogikos leidiniais, enciklopedijomis, įvairiakalbiais žodynais. Knygų rinkinio kalbinė sudėtis taip pat įvairi. Sukaupti leidiniai prancūzų, anglų, vokiečių, italų, ispanų, graikų, lietuvių, japonų ir kitomis kalbomis.

J. Miltinis buvo neeilinė asmenybė, plačių mokslinių interesų ir didelės erudicijos žmogus. Ilgus metus sunkiai kauptą biblioteką labai saugojo, retai, tik išimtiniais atvejais, leisdavo pašaliniams ja naudotis. Asmeninio knygų rinkinio leidinių niekam nedalijo ir neskolino.

Pabaigos žodis

Kiekviena minėta kolekcija turi savo veidą.

Pedagogo, kalbininko Leono Kuodžio knygų rinkinys – tai iškilus gimtosios kalbos puoselėtojo kolekcija.

Rašytojo Kazimiero Barėno knygų kolekcija – plati išeivijos spausdinto žodžio panorama.

Rapšių šeimos kaupta biblioteka – tai begalinė meilė prancūzų kalbai ir literatūrai.

Mokytojų Elenos Gabulaitės ir Aleksandros Šilgalytės knygos – tautinės kultūros židinis.

Režisieriaus Juozo Miltinio biblioteka – tai lobynas intelektualui, eruditui, poligloutui.

Asmeninė biblioteka yra ilgaamžė. Ji gyvuoja ir tarnauja net tada, kai jau nebėra paties jos kūrėjo. Knygos, patekusios į naujus namus – viešąją biblioteką, pradėjo naują gyvenimą, tapo prieinamos visuomenei. Tai geriausias pagarbos ženklas buvusiems jų savininkams.

*Personal Book Collections
at Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library
of Panevėžys County*

*Ilona Mažylytė,
Gabrielė Petkevičaitė-Bitė
Public Library of Panevėžys
County*

Summary

Five book collections are kept at Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County, belonging to such persons as: teacher, linguist, poet Leonas Kuodys (1902 – 1975); writer Kazimieras Barėnas (b. 1907); teachers: Julija (1903 – 1979) and Petras (1902 – 1950) Rapšiai and their daughter Joana-Laimutė Rapšytė (1938 – 2000), French philologist, translator, theatre critic; teachers, litterateurs Elena Gabulaitė (1916 – 1999) and Aleksandra Šilgalytė (1904 – 1997); the founder of Panevėžys Drama Theatre, stage director Juozas Miltinis (1907 – 1994).

Each of these collections is the most valuable creation of their owners' life, reflecting their education, hobbies, interests. The books of the collections are marked with various book signs – inscriptions of the owners of the books, stamps, dedication inscriptions, bookplates. These books began a new life at the Library – they have become accessible to the public.

Pastabos konferencijos programos paraštėse: bibliotekinė kultūra įveikia provincialumą

Vytautas Gocentas,
Lietuvos nacionalinė Martyno
Mažvydo biblioteka

Pradžios atsklandėlė. Kas galėjo anuomet įtarti, kad besikurianti pirmoji valstybinė viešoji biblioteka Panevėžyje turės tiek puikių bibliotekinės bendruomenės narių, taipogi sutels tiek šviesuomenės. Knygų lentynos ir šeimoje, ir parapijoje, ir draugijoje, ir valstybės įstaigoje suteikia galimybę savišvietai, skaitymui ir apmąstymams paskatinti vaiką, jaunuolį, subrendusį žmogų. Kiekvienas prisimename pirmąją mokytoją ir pirmąją bibliotekininkę – tą rūpestingą skaitymų ir pasakojimų moterį, mamą, kartais ir tėvą – tuos šviesulius saulėtus, mums knygą į rankas įdavusius.

Turime jau taką. Mokslinė konferencija, šikart skirta Bibliotekos 80-mečiui, jau penktoji. Visų jų turinys, prasmėmis, išvalgomis ir apmąstymais apipintas, praturtina žiniomis, praskleidžia nežinojimą, tampa lyg laiškais, rašomais ateičiai. Nors Panevėžiui ir nepasisekė kolegijos, kaip sakė konferencijos pranešėjas, įkurti, bet čia yra Baltoskanrijos akademija, jos rengiamos konferencijos, kuriose tvirtėja visų Baltijos šalių bendrystė. Ateityje gal kas ir iš tų šalių skaitys pranešimus Bibliotekos organizuojamose konferencijose. Svarbiausia, jog Panevėžyje yra daug skaitančiųjų bei knyga besidominčiųjų ir jie turi veiklią Biblioteką. Gausėjant šviesuomenei, nyksta provincialumas..

Kas dar bus parašyta, parengta, išleista. Manau, kad Lietuva, ta gintaro šalis, tas poetų kraštas, vieną dieną gali tapti ir puošnių albumų ar enciklopedijų valstybe. Konferencijose jau nagrinėtos bibliotekinės kultūros susiformavimo ištakos ir šaltiniai. Tai asmeninių knygų kolekcijų rinkimas, šviesuomenės bibliotekų formavimasis namuose, draugijose, parapijose, bibliotekininkų – asmenybių ugdymas. Biblioteka turi būti visur, kur nors ilgėliau užtrunka žmogus: ligoninėje, sanatorijoje, mokykloje, namuose. Gera (o ir privalu), kai ji yra net ir įkalinimo vietoje.

Šiemetinės konferencijos pranešimuose nebuvo pamiršti „bibliotekos žmonės”: anykštietė muziejininkė Alma Ambraškaitė kalbėjo apie dar vieną Biliūną - *Antanas Biliūnas – šviesi Biliūnų medžio atžala*; bibliotekininkė Ilona Mažylytė, rodos, vedė tarp knygų lentynų ir apžvelgė perduotus Bibliotekai saugoti asmenų knygų rinkinius – *Asmenų knygų kolekcijos Gabrielės Petkevičaitės – Bitės viešojoje bibliotekoje*.

Ar tai nerodo, kad pamažu artėjama prie naujo projekto – leidinio, kurio pavadinimas galėtų skambėti kad ir taip: *Panevėžio krašto bibliotekos ir bibliotekininkai: bibliotekinis paveldas ir šiandiena*. Koks tai bus leidinys – apybraiža, enciklopedinis žinynas, kokias geografines ribas jis aprėps – ar tik šių dienų Panevėžio rajoną, ar ir buvusią Biržų kunigaikštystę (tokios dabar Panevėžio apskrities administracinės ribos) – dar niekas neaišku. Esu įsitikinęs, kad į visus šiuos klausimus bus atsakyta netolimoje ateityje. Dabar svarbiausia tyrinėti, kaupti, skelbti konferencijų medžiagą ir tuo pačiu rengti minėtą leidinį.

Ar jau viską praradome ar tik atrandame? Nedidelė laiko atkarpa (penkiolikmetis) sieja šias pastabas rašantįjį su bibliotekomis, o dabar - ir su Nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka. Teko keisti klaidingą nuomonę, kad biblioteka tik priima knygas, jas rūpestingai saugo ir atverčia skaitytojui, dovanoja skaitymo ir žinojimo šventę.

Bibliotekinė bendruomenė įvairių politinių ir istorinių sankirtų metais gali ir turi išsaugoti bibliotekinį paveldą, jį nuolat papildyti. Visada maniau, kad asmeninė biblioteka turi būti perduodama iš kartos į kartą. Teko patirti, kaip po ideologinių nuostatų pervertinimo nebeliko užgintų „specfondų“, „neskaitytinių ir žalingų knygų“. Tuomet namuose sukauptosios „neskaitytinios“ knygos atnešamos ir atiduodamos bibliotekai, mokyklai, bibliofilui...

Pirmaisiais sovietinės okupacijos metais Lietuvoje buvo nacionalizuotos dvarų, įvairių leidyklų, draugijų ir organizacijų, parapijų, šviesuomenės bibliotekos. Šiandien Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, paveldėjusi šį nacionalizuotą neįkainuojamą bibliotekinį paveldą, vėl ir vėl mėgina peržiūrėti savo fondus ir sugrąžinti atliekamą spaudinį buvusiems šeimininkams. Tai grožinė literatūra iš buvusio Centralinio (arba Centrinio) knygyno skyrių, mokyklų, kariuomenės dalinių, draugijų, bažnytinių organizacijų bibliotekų ir bibliotekėlių. Per Lietuvą keliauja pasiūlomieji sąrašai *Del knygų, išleistų Lietuvoje ir lituanikos lei-*

dinių, kantriai tikintis prašymų, pageidavimų gauti knygų ir taip pratęsti jų gyvenimą. Važiuoja žmonės jų pasiimti iš Šilutės, Raseinių, Pasvalio, Panevėžio, Rokiškio, Kauno, Plungės, Klaipėdos, Kupiškio, Pakruojo bibliotekų, Lietuvos mokslų akademijos, Varnių kunigų seminarijos... Ateina iš Vilniaus lietuviškų mokyklų, draugijų, parapijų. Tačiau kur kiti? Žinoma, stinga transportui ir atvažiavimui lėšų. Tačiau ar tik to...

Tų, iš visur suvežtų knygų (kai kurios jų leistos dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą), kaina ne litais išmatuojama. Jos lietuviui iš Maironio Lietuvos, yra reikalingos ir brangios. Nesakau, kad ir šventos. Jūs tai ir taip žinote.

Linkėjimai. Lietuvos bibliotekininkų draugijos pirmininkas Algis Zurlys, sveikindamas konferencijos dalyvius, džiaugėsi bibliotekinės bendruomenės aktyvumu, atkakliu siekiu išgyventi esant ne pačioms palankiausioms ekonominėms sąlygoms knygai ir bibliotekai gyvuoti. Stebiuosi, kad taip ilgai valstybės prioritetu yra tik krašto apsauga, kad tik didelių pastangų dėka į Seimo ir Vyriausybės dienotvarkę įrašomi sveikatos apsaugos, kultūros ar švietimo klausimai. Džiaugiuosi, kad jau ir bibliotekininkai vieningais ir energingais veiksmais pradeda reikšti bibliotekinės bendruomenės siekius bei reikalavimus.

Mielosios kolegės ir kolegos, nieko kito ir šiandien negaliu palinkėti – tik sėkmės ir laimės Knygos namams, jos žmonėms.

The Marginalia of the Conference Program

Vytautas Gocentas,
Martynas Mažvydas
National Library of Lithuania

Summary

The author presents his thoughts and considerations about the conference "The Cultural Space and People of Panevėžys: the Period of the First Independence of Lithuania". According to V. Gocentas, this conference reveals the past of Panevėžys region's cultural life, it also gives new knowledge to those who are interested in the history of the Lithuanian culture. The conference stimulates to continue the exploration of Panevėžys region's cultural and library heritage and of today's problems as well.

B 03-5185-2

6, 40 Lt